

ік VI.

Р. 1897 кн. II.

Том XVI.

ЗАПИСКИ АУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN ER ŠEWČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEWSKYJ

I Jahrgang.

1897, II В.

Band XVI.

Накладом Наукового Товариства імені Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка
під зарядом К. Ведмадського.

ЗМІСТ ТОМУ XVI.

1. Гетьман Богданко, критично-історична розвідка Михайла Грушевського	с. 1—18
2. Легенди з Хітарського збірника, з початку XVIII в., подав Володимир Гнатюк	с. 1—38
3. Тарас Шевченко в останні часи свого життя (7 вересня 1859 до 26 лютого 1861 р.), критично-біографічний <u>нарис</u> Олександра Кописького	с. 1—70
4. Miscellanea: а) Перемишльські „суботники“ XVII в., под. В. Антонович; б) До родоводу Копиських, под. О. Кониський; в) Коломийка про старосту Мільбахера, под. І. Би- лінкевич	1—6
5. Наукова хроніка — Огляд часописей за р. 1896, І. Часописи українсько-руські	с. 1—14
6. Бібліографія (рецензії й справоздання — зміст на с. 47)	с. 1—48

---

1. Het'man Bo- šewskyj	S. 1—18
2. Legenden d mitgeth.	1—38
3. T. Šewčenko A. Kony	1—70
4. Miscellanea	1—6
5. Wissenschaft I. Ukrain	1—14
6. Bibliographie	1—48

Рік VI.

Р. 1897 кн. II.

Том XVI.

ЗАПИСКИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN DER ŠEWČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

M I C H A E L H R U Š E W Š K Y J

VI Jahrgang.

1897, II B.

Band XVI.

Накладом Наукового Товариства імені Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Легенди з Хітарського збірника

(I-ої пол. XVIII в.),

подав Володимир Гнатюк.

Минулого року був надрукований в Записках [Записки Наук. Тов. і. Ш. т. X, *Miscellanea „Інтересний збірник з с. Хітаря стрийського пов.“* ст. 7—14] докладний опис отього збірника, до котрого нині приходить ся мені знов повернути. Збірник написаний в першій половині XVIII в., найпізніше 1743 р. містить в собі „Александрию“, себ то звісне оповідане про життя, діяльність і смерть Александра Македонського, що займає більшу частину збірника, і девять легенд, з котрих остання не переведена в цілості. Заголовки тих легенд в скороченню такі: 1. Про царя, що ходив красти. 2. Слово про покуту. 3. Про конечність відбутия муک на сім або на другім світі. 4. Про рицаря і смерть. 5. Про царя Йовияна. 6. Про розбійника Давида. 7. Про розбійника Флавияна. 8. Про ангела і пустельника. 9. Про патриярха Терентія (не докінчене). Позіставляючи Александрию на пізніший час до опубліковання, нині подаю легенди, думаючи, що вони не будуть без інтересу для тих, що займаються ся нашою літературою.

Згадані легенди не були у нас ще друковані з виїмкою одної — „Рицарь и смерть“, що вже два рази видавав властитель друкарні в Коломиї М. Білоус в крейцаровій бібліотеці для народу. Варіант Білоуса зближений вельми до легенди хітарської; ріжниця між ними заходить лише така, що остання обширніше і живійше представлена; редакція однакож і варіанту Білоусового і хітарського є одна. Я долучую тут ще третій варіант, записаний мною на Угорській Русі, що представляє цілком іншу редакцію. По-

чаток в нім зближений до казки, де смерть запрошена в куми до бідака — котрого всі задля бідності відкурали ся, не хотячи навіть при хресті потримати дитини — учинила його богачем, даючи йому дар уздоровлювання всіх хорих, від котрих інші лікарі відступили. Ту дає смерть бідакові чудесний ніж, за те, що її поклонив ся; від того ножа гинуть всі, скоро лише його побачать. Щоби викупити ся від смерті, признають люди бідака царем. Бідний стрілець випрошує ся: де йому царем бути? З клопоту висвобожує його якийсь панок, що приймає на себе обовязок царювання, а стрільцеви в заміну дає такі богацтва, що він може „в молоці купати ся“. Стрілець збогатівши так ненадійно, стратив голову і почав вести незвичайно гуляще життя.

Звісі доперва починає ся властива легенда про рицаря і смерть. Рицарь (літер) прибравши собі за йнаша молодшого свого брата, що давнійше жив ще в гіршій біді як старший, ще в поле і ту здибає ся — в дуже трагічнім положеню — з смертию. Момент сей цілковито відмінний від такого ж в легенді хітарській, де рицар умисно вибирає ся в дорогу, щоби найти смерть і з нею попробувати ся. Конець ві всіх варіяントах вже подібний, хоть в одних ширший, в других коротший: Рицар пробує бороти ся з смертию, але не годен нічого вдіяти супроти її сили. Мусить вмирати такої на поля, а лише його інаш вертає до дому, щоби занести сумну звістку про смерть пана...

Ще й до другої легенди є у мене варіант записаний з народних уст. Маю ту на думці легенду „Про царя, що ходив красти“, надруковану вже в Житію і Слові, записану від господаря Прохвата в тім самім Хітарі, відки походить й рукописний збірник. Оба варіянти належать до одної редакції. Бути може навіть, що варіант рукописний дав початок устному; можливе се не лише з огляду на спільну місцевість походження обох варіантів, але й з огляду на форму устного, що показується немов витягом рукописного. Ріжниці між ними такі:

Варіант рукописний: Мудрець радить цареви, щоби йшов красти одної ночі, коли хоче дальше жити. Цар слухає і вночі виходить на місто, де здибає ся з заводовим злодійом. Они знаймляють ся і присягають, що оден другого не зрадить. По сём радить цар-злодій свому товаришowi уdatи ся на царський замок і там поповнити крадіжку. „Лояльний“ товариш дає цареви за таку раду по „челюсти“, по чим затягає його до маршалка, котрого варта було обікрасти, бо він „злый, людей дретъ и кроля не бойтъ“. У маршалка було ще съвітло. Злодій стає цареви на плечі, підно-

сить ся до вікна і вислухує, як маршалок радить ся жінки, яким чином царя згладити. Оповідає се цареви, потім міняють ся за шапки, щоб могли пізнати ся і розходяться. Другого дня пізнає цар злодія в костелі, бере його до себе і йде з ним на гостину до маршалка, що мусить сам вихилити чашу зладжену цареви. Жінку маршалка цар каже розірвати кінами, злодія же іменує маршалком.

Варіант устний: Три ночі приходить ангел до царя і визиває його, щоби йшов красти. За третім разом цар йде. На дірзі здирає злодія і разом з ним припадково підходить під вікно міністра. Злодій стає цареви на плечі і слухає, що в середині говорять, але не розуміє, бо розмова німецька. На його місце йде цар і вислухує змови, не виявляючи її однакож злодійови. Помінявши ся за шапки, розходяться. Цар іде на баль до міністра сам і каже йому випити для себе зладжену чашу. Пізніше устроює у себе баль; на нього приходить злодій, а цар робить його міністром.

Варіант устний пізніший від рукописного, бо натякає вже на відносини австрійські, чого в другім зовсім нема. Се відріжнює його також від сього останнього.

До інших легенд я ані не записав варіантів, ані не нашов в українсько-руських збірниках, тому не можу їх порівнати, як дві повісі.

Порядок, в якім наступають по собі легенди, можна вправді було змінити на інший, що навіть може було би раціональніше, але я уважав за добре заховати його таким, яким він є в збірнику. Змін в мові і правописи не робив я жадних; за те змінив я інтерпункцію на сучасну, позамінюював малі букви великими, де заходила потреба і навідворіть, порозділював одні слова від других і розвязав кілька слів -- бо їх дуже мало було — назначених титлами; пояснене деяких виразів дано в скобках.

При порівнаню мови легенд з мовою наших публікацій видаваних сто літ пізніше (а деяких ще тепер), показується, що она далеко красша як в останніх, що она сильно закрашена виразами, зворотами чисто-народними, котрі й доси переховались в устах наших Бойків [збірник між ними писаний]. З цілого збірника пробивається дуже виразно змагане до введення в літературу мови народної; се річ дуже важна супроти загально розширеної у нас думки, що змаганя сі появились доперва в нашім від, а ціла література давніші писана мовою далекою від народної. Думаю тому, що легенди отсі причиняють ся і до усунення подібної

гадки, даючи собою материял язиковий, не тілько що зацікавлять наших етнографів і прихильників наших памяток літературних.

Вківци уважаю своїм обовязком зложити на сім місяці мою щиру подяку д-рови Іванові Франкові так за вказання, як і за подане деяких паралель до легенд.

I.

Повѣсть о единомъ королѣ, который ходиѣг со злодѣем въ ночи красти. Если бы былъ красти не пошол, то бы былъ изгінулъ злюю смертію.

Былъ¹⁾ нѣко[то]рый крол¹ барзо добрий, былъ до людей. Тому королеви повѣль еденъ мудрецъ: Кролю найяснѣйш[і]й! Сейночи если ты не пойдешъ красти, то назаранъ (до рана) злою смертию погинешъ. Слышавши то кролъ почудовал ся тому, а потомъ уснуулъ по обѣдѣ. И приснилъ ся ему сон: Кролю найяснѣйший! если ты хочешъ свое здоровья заховати, идишъ ты сейночи красти; а если не пойдешъ, то злою смертію погинешъ. Кроль пробудивши ся, здумѣлъ ся велми. И мыслить самъ собѣ: Боже милый! що бы то мало быти? если то такъ, волю я пойти красти, нѣжли злою смертию погинути. И не повѣдалъ то никому, а коли было у твердый²⁾ первосны, зняли кроля гатки, неможетъ спати. Потомъ коли пѣснули ушитки, уставши кролъ³⁾, оубравши ся по хлопскій, тилко кролевскую дорогою шапку узялъ на себе и выйшолъ из города потаємнымъ выходомъ и пошолъ на мѣсто и сталъ ходити по межи крамнїцѣ, где бы мавъ що украсти. И ту знайшолъ чоловѣка. Чоловѣкъ также увѣдивши чоловѣка, збояв ся. А то былъ также злодѣй. Потомъ крол потиху рекъ: Хто ты естъ? и що за чловекъ? А злодѣй рекъ: А ты хто естъ? Крол рекъ: я злодѣй. Почувши то злодѣй, радъ былъ велми и пришолъ близъ и рече: И я естемъ злодѣй. Прошу тя, брате, буд'ме собѣ товарышъ. А крол рекъ: добре, брате, я товарищеви барзо радъ. И дали собѣ руки и присягли, еденъ другаго незрадити, але вѣрне жити. И ходили оба⁴⁾ помежи крамнїцѣ, хотячи якую выбрать. Але были твердо позамыка[н]ы, не могли ничего

¹⁾ В гірських говорах вимовлюється слово „буу“ с твердим „и“.

²⁾ „И“ з значком вимовлювало ся очевидно як теперіше наше „ї“.

³⁾ Такий значок по твердім співзвучкам означає його змягчення; треба отже читати „кроль“; деколи заступає він також „ъ“.

⁴⁾ Буква „w“ заступлена всюди буквою „o“.

достати. Рекъ злодѣй : Що маєме чинити, товаришу ? Нездобудеме ся ту ничего. Где ся повернеме ? А кролъ рекъ : Не знаєшъ ты що ? Ходѣме мы до кролевского замку ; я знаю, куда уйти оу замокъ и знаю єденъ склеп кролевскій ; и мы тамъ ся здобудеме добре. Слышавши то злодѣй, выпалит¹ кроля по челюсти моцно и рече : О алый человече ! що се ты говоришъ ? абы ты недочекаљ живымъ свѣта ! то я его милости королеви, панови своему, ворогом мавъ быты, а онъ есть намъ добрый, яко отець ! Не дай ми то Боже ! А кроль мовчить. Потомъ злодѣй рече : Слухай ты мене, товаришу милый ! я тебе поведу, если ты хочешъ ; ходѣме мы до дому кролевского маршалокъ (-маршалка) того пана. Злый, людей дретъ и кроля не бойтъ. Тамъ я знаю скарбъ и тамъ ся здобудеме. И тамъ пойшли до дому маршалка и увѣдѣли, ано ся свѣтить у покой его. Они пришли тихо, а было вѣкно wysoko ; рекъ ему злодѣй : Милый товаришу ! Станъ подъ стѣну, нехай я стану на твои плечѣ и выслушаяу, що ту за бесѣда. И такъ сталъ злодѣй на плечѣ кролеви и становѣть слухати ; ано маршалокъ²) говорити жонѣ своей тые слова : зготовати лютую отрову кролеви со змиевымъ ядомъ ; и запрошу кроля зарань до себе на гостину и насыпаю ему у погаръ туту трутину ; онъ выпивши, умреть, а мы будеме надъ его скарбомъ паномъ й его добро поживати. Выслушавши то злодѣй, излѣзъ ис плечи¹⁾ кролевыхъ ; становѣть его кролъ¹ пытати : що єси, милый товаришу, выслушавъ ? А онъ рекъ : злая новина, товаришу ! а то зарань маршалокъ хоче кроля запросити на гостину и отройти его ; такъ ся намовили из женою свою. А я не знаю, якъ бы то кролеви сприяထи, абы ся стервѣть. Слышавши то кролъ, одхнувъ тяжко и рече : злая вѣсть, товаришу, на кроля нашего ; треба бы то єму сприяထи. Знаю, що мавбы от него великую ласку той чловекъ. Рече злодѣй : Даймо покїй, брате, теперъ и ростайме ся, рекъ злодѣй. Якже ся маєме назарань спознати ? Дайме собѣ знакъ. А кролъ¹ рекъ ему : Прийди ты, брате, до костела, хиба ся тамъ спознаєме. Рече злодѣй : Если то такъ, товаришу милый, дайме собѣ знакъ. Возми ты на себе мою шапку, а ты мїнѣ дай свою ; й коли будеме завтра оу костелій, незнимаймешъ собѣ из головы шапки ; то если такъ ся спознаєме. А в том ся розышли. Злодѣй пошолъ до дому, а кролъ¹ собѣ пошолъ¹ на полату и лѣгъ спати и мысливъ собѣ : Милый Боже, що то ся хоче на до мною стати от моего слуги ? Подобно ми Богъ того злодѣя нагодивъ, хоч мя и по челюсти выпа-

¹⁾ Така форма gen. plur. уживає ся і тепер загальno в гірських говорах.

²⁾ Бракує слова „становѣть“.

ливъ; лѣпше ми то приятѣль, нѣжли мой слуга. Коли бы ми єго заутра познати, нагородивъ бых¹⁾ єму добре за єго приязн¹. А коли зазоряло, зазвонено до костела, стали ся люде и пан'ство збирати, бо была неделя. По томъ крол' убравши ся, пошол¹ ис панствомъ до костела; шаты на немъ кролевскіе, дорогіе, а шапка цундрава²⁾, барзо старая. И чудовало ся велми все пан'ство тому, що то ся чинить. И самъ маршалокъ дивует¹ ся, который то хоще кроля отроити. Пришовши крол' до костела, сѣвъ оу крѣслѣ высоко и смотрить по всѣхъ людей товарыша своего. Потомъ якогос¹ часу не борзо увийшолъ и злодѣй до костела. Станеть цилно смотрѣти на ким¹ бы моглъ свою шапку познати. Потомъ посмотритъ на майстать кролевскій, ано увѣдѣвъ шапку свою на короли. И оубояв ся и мысливъ собѣ: То конечно хтос¹ то подслушавъ нас оу ночи ис товарышомъ моймъ, що єсме бесѣдовали, му дал то королеви⁵⁾; або мой товарышъ самъ мене удавъ. Потомъ кролъ увидѣвши товарыша своего и познавъ его по своей шапцѣ и радъ был¹ велми товарышеви; и послал¹ слугъ своихъ, абы его вартовали пил'но. А коли было по службѣ, казаль крол' просити того человека за собою до полаты своей на обѣдъ. Хлоп ся збоявъ и мысливъ собѣ: теперь ми горкий обѣдъ. А коли крол войшол оу полату, казаль оувести до себе и злодѣя; ѿ были тамъ сами дває⁴⁾. Рекъ єму крол: не бой ся, товарышу милый! Я днес¹ кролем¹, а в ночи былемъ злодѣй. Я ест твой товарыш¹, которого ты по лици оударивъ. Але я ти тово прощаю. Не бой ся, не гадай ничего злого. Ты ест мой вѣрный приятѣль; єдно тя прошу: если то ест¹ правда, що мя мой маршалок¹ хоче днес¹ отровити, будеш от мене великую ласку мати. Тут ся єму злодѣй оу ноги поклонивъ и рекъ: О найяснѣший кролю пане мой, отущай твоя милость мою злостъ, бо я розумѣвъ, же тово простый хлопъ зо мнов¹ ходить; а то, пане мои, есто правда, иж то твоїї милости зготувлено отрову. Але ся не бой, я тебе поражу, якъ маєшъ ис тымъ чинити. Потом крол казаль єму дати шаты дорогіе и посадиль его попри себе въ мѣсто гостя и казаль єму дати пити. Тутъ єму рече товарышъ: Кролю милый! такова ест на тя порада маршалкова и женою его, иж то коли тя зазоветъ до себе на гостину, дастъ тобѣ чашу золотую першую. А буде цилно тя

---

¹⁾ Народ. форма.²⁾ Подерта.³⁾ Се мабуть помилка; повинно б бути: и удал то королеви; „удау“ уживає ся тепер в гір. гов. памістії „видав“.⁴⁾ Нар. фор.

просити и[с] своєю панею, аби с ти за ихъ здорова тую и чашу сполнилъ. Але ты кролю милый, не слухай ихъ лукавствия, хочбы тебе якъ лестили, але ты его самаго пригрози своего злого ворога, що тобѣ изготоваль, нехай то поживе. А коли крол сидѣвъ оу столу, пришол маршалокъ, станеть кроля просити до своего дому на гостину. Уставши крол пошоль и оузялъ товарыша своего вмѣсто гостя. И коли тамъ сѣль крол, станеть теды перед кролем маршалокъ со женою своею, почнутъ его вѣщовати розмайтыми словы¹⁾ леснымы, яко вороги лукавые. А товарышъ ему рекъ по тиху: Кролю милый! Ісли хочъ здоровья²⁾ свое заховати, неслухай ихъ лукавствия. Потомъ маршалокъ оузявши златый погаръ у руки, поставилъ перед кролемъ з лютою трутинзою, смертелномъ ядомъ змієвымъ. И поклонивъ ся, станеть его барзо умилно а розмайто просити, абы то за ихъ здоровья й за ихъ любовъ тую чашу исполниль. А крол оузявши туту чашу, поставилъ си пред маршалка, станеть говорити, рекучи: Мой маймилший слуго! дякую ти за такую вашу любовъ и приязнь противко мнѣ. Але то иначе й не можетъ быти, едно ти мусишъ до мене пана своего перше поклонити за добре здорова, а я потомъ поклоню до твоей паний. Рекъ маршалокъ: Кролю милый, не принадлежно мнѣ перше от кроля с кролевского погара пити, бо то вашей милости насыпано во ймя кролеское. А крол ему рекъ: Юж ты на тое ничъ не гадай; коли я тобѣ позвалляю, мусиш то оучинити, а если бесъ не хотѣвъ, то мой мѣчъ, а твоя шия. Тутъ ся крол на него опаливъ и росказав слугамъ своимъ, застати его от двери, абы не утѣк, а самъ рече: Юж ты м[у]сишъ пити, если ты ми вѣрныи слуга, або горло свое утратишъ. Тутъ ся маршалокъ оубоявъ и мысливъ самъ собѣ: Єднако юж мнѣ живому не быти, хоч пити, хоч не пити. Узявши погаръ оу руки с трутинзою, сталъ пити не по воли и рече: Оуживай то сама душа, що еси была пану зготовила. То рекъши, выпивъ туту злуу, лютую трутинзу, а скоро выпивъ, заразъ оупавъ и здохъ и стал ся пукати люто. Вѣдѣвши то кролъ, похвалив небеснаго Бога, а жону его казаль розволочити конми по полю. И побивъ вороговъ своихъ, а товарыша своего учинивъ маршалкомъ. Посадивъ его на вшитъкомъ томъ пан'ствѣ, оучинивъ его першимъ по собѣ и шановавъ его барзо пристойне, якъ свое здорова. И жилъ крол в радости великой оу годности, у щасту, в мѣрѣ, в добромъ покою. Докональ живота своего, оумеръ смертию великою, славною, яко крол и мо-

¹⁾ Така форма abl. pl. уживася ся тепер.

²⁾ В гір. гов. всї такі neutra sing. кіпчатъ ся тепер на „я“, а не на „е“.

нарха великий й погребенъ с честию великою. Богу же нашему слава всегда и нинѣ и присно и во вѣки вѣкомъ амѣнъ.

Паралелі: Жите і Слово. Т. IV. Ст. 172—173. Др. Франко замічус там: Ся казка була в середніх віках вельми популярна в Європі і в старих поемах прикладувалась до Константина В. (старофранцузька поема *Dit de l' empereur Constantin*), то до Карла Великого (старонімецька поема *Carl meinet*)... Казка ся в тій формі, в якій її передає старонімецька поема, послужила основою для моєї драми „Сон князя Святослава“. — Chełchowski, Powieści i opowiadania ludowe z okolic Przasnysza ч. I ст. 259—268: O chłopie, co z bidy krad.

*Відміна попередньої легенди передрукована
з „Життя і Слова“.*

Буў йидён царь на съвітѣ і буў дўже побожний. До него шчось приходіло і клікало: Цáрь, іді красти! Али царь ся збудиў, гадаў, што съя йиму снит. Али дру́гойі ночи акуратни приходіт зноў під вікні і клічи: Ну, цáрь, иди красти, бо ўмреш! Царь ся прόбудиў, раху́й собі: Йак яа мóжу быти красти, коли яа царь? Аш трéтойі ночи приходіт і кажи: цáрь, йак ни йдёш красти, то за три дни ўмреш.

У тот час царь ўстайі ў ночі, збирáй съя так, йак цивільний, вихбдит на мѣсто, находит йиднога чоловіка. И кáжи тому: Што ту рóбиш?

От, кáжи, хóчу, ци бим дéшчо ни здобуў.

Тож кáжи царь до тóго: Йá бим так сáмо рад, ци бим дешчо ни здобуў!

Аш так онý йдут чýриз мѣсто, ў йиднýм домі съвítит съя. Тот кáжи царь до тóго: Ану подивí съя, што там рóбят! Тот царь стаў на цáпки, тот стаў йиму на плéчі, дíвит съя, што там. И кáжи: Яа ни розумíу, бо ту говорыáт по нýмечки.

Тогдá кáжи царь: Стань ты цáпки, а яа на тéби стáну! У тýм ча́сі царь чýйи, а там пан йидён с своёу жонку говорыт: Йáк би ми моглý цáрьа стрáтити?

Тогдá кáжи опá йиму: Зладым баль, запросям цáрьа на гостину, зладимé йиму отрóбу і положимé пéред нýбога чáйку (скльянку), і — там будут рéжны пані — і кáжи, він мýсит поклонити до ѿські вýпити. И ў тýм ча́сі ми будемé на йигó місци.

У тýм ча́сі царь тóйи ўчуў і догадаў съя, што то пéуни áнгіл, йигó кликаў. И ни казаў томунич, што там чуў, тéлько узыаў, за-

міньáў свойу шапку і даў йому і кáжи: Йа чуў, що у нашого цárьа будé баль ў тижденъ; але тъамí, жибíсь там буў на тым балí! I розійшлі съя.

Акуратни трéтого днѧ прихóдит tot пан до тóго наýяснышого цárьа і прóсит йигó на гостýну. А то буў цáріў міньáстir. I царь такíй буў, що ни сторонíй съя. Прихóдьят там на tot обíд, акуратни він положíй пýрит тóго цárьа злótну скльáнку с тим напо-йом. I окóло пáнъство сидíт кóлбо цárьа. I tot пан рошчáў просítі, абы пан царь булí такí лáскаві поклонýти до його приятéльї.

Али царь зáраз кáжи: Коль ти такíй шчýрий, поклонý до мéни! A він ни хтыў. Али царь кáжи: Мýсиш totú mi вóльу зробíти, колíсь нъя побунтовáў (попросíй з дому).

У тýм чásі він съя щчи спирéчиў і рошчáў казáти: Йа тóго ни зробóй.

Али царь на нýбога притýс так, що аж мýсыў то зробíти; і з усьбóї злости ўзъаў, вýпиў totú шклъáнку і від ráзу ўпаў. У тýм чásі ѿсьо пáнъство зúздріло съя, що то съя стáло і ѿвідýли, що ма́ла бýти зráда нат цýсаром.

Акуратни царь ў тýждинъ зарихтувáў собí баль на totу ўтьíху і ѿсе съя дивíй за тим свóйім камráтом, що ў nocti з тим ходíj. Аж на остатáтку прийшóй tot самíj ў тыі шапцí, що му цýсар даў. Тогдá цýсар рошчáў казáти, що то йогó приятíль. I постáвиў го на тóго мíсци міньáстrom.

Записано мною в Хітари, стрийського пов. від Олекси Прохвата 1895 р.

II.

Слово о[т] патерика о покутѣ, якъ она чоловѣкови грѣшиному естѣ пожитечня, хто ся по праведѣ выдержитѣ, хоч' и непавики час, aby по праведѣ. [еден жов'нѣръ.... (?)].

Часу единого ишли люде християнскé оу постъ великий до святого Антония сповѣдати ся. Ишло ихъ много мужей и женъ. Ишли по при един замокъ, у котором то замку мешкалъ единъ панъ злый, а не милостивый, жовнѣръ, ляхъ, который завше хуливъ нашу вѣру християнскую и наемѣвал ся с християнъ православныхъ.

И призвалъ до себе, станетъ ихъ питати, рекучи: що есте за люде? где идете? чеого и поцо? А они рекли ему: Идеме, пане, до святого Аn'тония сповѣдати ся.

А онъ ся почалъ смѣяти з нихъ и поругавъ ся имъ и святому Антонию. А коли пришла ношъ, видѣлъ во снѣ пекелные муки, до которыхъ то мукъ чорные муринове волокли его и хотѣли его тамъ уверечи тутъ. Пришолъ святый Антоний и рекъ ему: Если бесь ся сповѣдалъ и християнской вѣры не хуливъ, я бы тебе оборонивъ отъыхъ муриновъ. А онъ ся появъ того чинити. А святый Антоний переже[г]навъ муриновъ крестомъ святымъ, а они щезли, яко дымъ. А жовнѣръ ся пробудивъ отъ сна и оу страху быль; а дождавши свѣта, осѣдлавши коня, не повѣдаючи никому ничъ, пойхавъ до святого Антония. А такъ пошолъ, же нѣзнали ани пани его, ани жадный челядникъ его. И пришовъши до святого Антония, почалъ ся сповѣдати по правдѣ оушитъкихъ грѣховъ свойхъ. И тото повѣль, якъ вѣдѣвъ муки пекелные и якъ его муринове волокли тамъ и якъ его святый Антоний выратовалъ отъыхъ муриновъ страшныхъ.

Слышавши то святый Антоний, почудовалъ ся и прославиль Господа Бога, ведущихъ грѣшныхъ на покаяніе и поучивъ жовнѣря страху божого.

Станеть его жовнѣръ молити, абы ему давъ покуту якую. А святый Антоний рече ему:

Есть, пане, оу твоемъ мѣстѣ едини церковъ залишена, которая стойть у воротъ передъ мѣстомъ. А ты переночуй въ ней сию ночь. И тото ти даю покуту за вшитъко.

А оный панъ обѣцялъ то такъ учинити: переночовати у той пустой церкви; и поклонивши ся святому антонию, узявиши благословеніе, пойхавъ до дома. А вже ся было примеркло. И приїхавъ до той церкви пустой, никто его не вѣдѣлъ. Привязалъ коня оу двери, а самъ оушовши во церковъ, затворивши ся, приклѣкъ на колѣна и противъ царскіхъ двери сталъ ся Богу молити со злезми за грѣхи своя. А коли было о полночи, позавидѣлъ дияволъ, ижъ то его человѣкъ удался на покуту, хотячи его оттолъ выгнati и з дорогы доброй, очинилъ ся хлопцемъ панскимъ и пришовши къ нему, станеть говорити, рекучи: О пане добродѣю мой! що ту чинишъ, а то мы и панѣ твоя черезъ-день тебе искали и не могли сме тя знайти; устанъ твоя милость, иди до замку; а коня твоего вовци¹⁾ изѣли.

Рекъ ему жовнѣръ: Скурвый сине! хлопче, неволай, бо тя забито. Нехай конь гине, а въ мене еще суть конѣ, а ты собѣ иди тамъ пречъ отъ мене до дьябла. А я оттолъ не пойду, бо ми то дано

---

¹⁾ Уживала тепер нар. фор.

за покуту. І перекрестив ся крестомъ, а дияволъ пропавъ от него. А жовнѣръ молив ся Богу прилежно.

Мисливъ дияволъ, що бы чинити? Пришоль со іншими дияволами во мѣсто кмети. Пришовши к нему, стали говорити: О пане нашъ, що тутъ чинишъ? А то ся мѣсто имило и горить моцно, и близко замку юж и на замокъ огенъ мече. Можеть и церковъ тата ся имити. А онъ имъ рекъ:

Ідѣте хлопы, гонїте людей и гасїте мѣсто и замку стерезїте, якъ вамъ головы мили; а я оттолъ теперъ не пойду, бо то ми дано за покуту. И пережегнав ся крестом¹⁾, а бѣсы пропали.

Стали дияволы мислити, що бы з нимъ чинити. И учинивши ся єдимъ полосомъ¹⁾ великимъ и вылѣз з єдного кута церковного и пустивъ зо 'рта своего огень. И пришовъши близъ противъ него, почнетъ на него бгнемъ сапати, страшно съчати, свистати, хотячи его выгнати вонъ с церкве. А жовнѣръ и на того ничъ не гадавъ; и станеть говорити:

Вичу я, дябле, же ты дяболъ, а и ты оттолъ не выстришишъ мя, бо то ми дано за покуту. И вергъ на него крестъ, а дияволъ пропавъ от него. А онъ ся моцно молить Богу.

Потомъ дїяволы учинили, огень около церкве, цисток (?) запалили церковъ, а сами почали кричати, рекучи: Пане, пане! що ти ся стало? ото юж церковъ горить, утѣкай борзо, бо згоришъ, бо самъ себе погубишъ.

А онъ отповѣдал: дайте ми покуй, хлопи, бо вас забито. Я оттолъ не пойду, хочай и згорю на божей дорозѣ, бо то ми дано за покуту; а вы чимъ борже гасїте! И пережегнав ся крестом¹⁾, а дяблы пропали и умолкли. И стало тихо.

Мисливъ дїяволъ, що бы єще учинити? Оучинивъши ся попомъ, почаль звонити, а потомъ увойшолъ у церковъ, запаливъ свѣчѣ, сталъ спѣвати, читати; а потомъ приступивши до жовнѣря, рече: А ты, Ляше, чого ты ту стойишъ? Бо ты ся ит вѣри нашей християнской неругаєшъ! Иди собѣ пречь с церкве до своего костела!

А жовнѣръ рече: если бы ты былъ попъ правдивый, а ты бы мя не проганявъ с церкве от молитовъ, але єще бы мя благословивъ и покрѣпивъ. А то вѣмъ, иж ты есть чортъ, не попъ. А я оттолъ до самого свѣта не пойду, бо то ми дано за покуту. И пережегнавъ ся крестомъ самъ, а потомъ вергъ крестъ на того попа и рекъ: Во ймя отца и сына и святаго духа! А ты, попе, ирци:

¹⁾ Смоком.

Амънь, а дяблови нехай буде у зубы горячий камън'. Скоро то рекъ, а дияволъ пропавъ и свѣчи загасли, а жовнѣрь похваливъ Бога и познавъ, иж то все дияволское прохирство¹⁾. Оукрѣпив' ся Богом святым' моцно.

Еще ся дияволъ оучинивъ его єдным гайдукомъ и пришовши, свѣчо становеть перед нимъ и почнетъ ему говорити: О пане нашъ! Що ти ся стало, що ту чинишъ у той пустой церкви, а тото не знаешъ, иж то твоя панъ сестра оумерла? Идѣте борзо до дому!

А онъ его пофукавъ и залаявъ, рекучи: Злый человѣче! Иди собѣ до дябла; если моя пани сестра умерла, волно то пану Богу; я еи не оживлю; я оттол до свѣта не пойду, бо ми то дано за покуту. И пережегнавъ его крестом', а дияволъ щезъ. Был теж дияволъ у великому клопотѣ по немъ и ѿ промысливъ, що еще на него за покусы выстроити мавъ. Оучинив ся паню его и узявъ на руки цеглу в мѣсто дитяте и прішовши, свѣчо становеть перед него. Почнетъ с плачемъ говорыти, рекучи: Боже тя побый, злый человѣче! Що ти ся стало? Подобно ты ошалївъ. Чого ту начуеш' ѹ ѹ ѹ ту робишъ у той пустой церкви руской? Лѣпше ти тата пуста церковь, а нѣжли мѣсто и замокъ? Я сама и тата дитина, сынъ твой; а того необачный человѣче, не знаешъ, иж то пол мѣста згорѣло? И ты бы оу той церкви згорів, гдї бы не люде ся угасили. А теперь на остатокъ и замокъ нашъ изгорѣвъ и вшитка наша худоба; що было, то все погорѣло, тилко я сама з дѣти[но]ю оутекла з огня, а сестра твоя оумерла изгорѣла. Щож теперь будеме чинити? останъ, а иди оттолъ.

Ту єго мало дияволъ не перестивъ (?)²⁾. А потомъ ся закрѣпивъ моцно Богом' святым и рекъ до ней: цыт' ты, малпо, не плачь; если будеме годны, дасть намъ Богъ бپять маєтокъ. Идь собѣ преч' от мене, бо ти дамъ оу гембе. А я оттол до свѣта, яко живо, не пойду, бо ми то дано за покуту.

И ту стоячи, дияволъ рекъ с плачем: О злый, а неб[а]чний человѣче! Юж я с тобовъ болше жити не хочу, а йду преч' от тебе. А дитину перед тобою мечу на твою душу. То рекши, ударить дйти[но]ю моцно о землю. А в том часѣ когуты заспѣвали, а дияволы пропали. А жовнѣрь юж был волный от покусъ дияволских. А одержавъ от Бога сѣмъ корунъ єдной нощи, то есть, сѣмъ звитяствъ надъ дияволъ. И выдержал' правдиве покуту. А коли

¹⁾ Штучки, піdstупи.

²⁾ Мабуть: перельстив = перехитрив.

ставъ свѣтъ, уставши, станетъ смотрѣти дитини, а но цегла лежить на земли. А коли отворивъ дверѣ, ано и кон' его стойть, якъ был поставилъ з вечера, и церковъ не горѣла. И ссѣвши на кон', видѣвъ мѣсто все цѣло и замокъ. И приихавши на замокъ, ано все добре знайшовъ: а сестру живую, и жону, и дитину. И прославивъ Господа Бога и повѣдалъ то все, где почовалъ и що ся над нимъ тоєй ночи чинило. И сталъ в рускую вѣру и тоту церковъ окрасивъ роз'мантю. Богу же нашему слава во вѣки вѣкомъ амѣнь.

III.

Оуважъ теды, человѣче, же мусимо муки претерпѣти ал'бо на сем, ал'бо на тамтому свѣтѣ; лѣпнє єдинак' на сем, нѣжъ на тамтому покутовати.

Был един' человѣкъ, который был в хоробѣ дов'го за грѣхи. И почалъ просити Бога, абы оумеръ. И показал ся ему аггел, рече: Что хочеш', ци ту быти у той хоробѣ два роки, а потомъ просто до неба пойти, ци заразъ умерти, та три дни во чисцу быти?

Человѣкъ тотъ хорий не знаяши мукъ цисцовыхъ тяжкости, просилъ, абы заразъ умеръ. А якъ умеръ, быль за годину во чисцу.

Показал [ся] ему знову тойже анггель, рече: знаєшъ мя? Я есмъ аггель, который емъ быль при твоїй смерти.

Отвѣща, рече ему человѣкъ: Не ан'гель ты еси, бо аггель не есть кламливый, яко ты. Ты мовилъ, же я буду за¹⁾ три дни во чисцу, а я уже ту кѣлка лѣтъ муки терплю!

Тогда рече ему аггель: Ище болше не є вѣд година, якъ ес' ту.

И почаль его человѣкъ просити: Аггеле святый! Проси Господа Бога, нягай мя возме на тамтотъ свѣтъ. Волю тамъ десять лѣтъ терпѣти хоробу, нѣжъ ту быти єдну годину.

Оуважъ теды, человѣче, тый страшний муки, а не откладай покуты; кеть²⁾ есс' не хотѣвъ на тамтому свѣтѣ покутовати за грѣхи своя, теперь ту мусишъ. Амѣнь.

¹⁾ Через. ²⁾ Коли.

IV.

Сказаниe о одном' рыцерii славном', который надѣяв ся на силу свою и пробаловал¹⁾ щастя своего воевати из каждом', а на останок' из' смертю.

В земли грецкой былъ един' славный рицер, на имя Севиян¹, который был¹ барзо моцный и препiшнiм, а в рiце[р]ствѣ потужныи. И единого часу справивши банкет барзо пристоинныи и гонный з роскошами барзо великиими и запросивши приятелеи, сенаторовъ и панян велможнiхъ. Сидѣвши при обѣдѣ, мовит¹ тии слова:

Мой милій приятель и синетарі! Ци ест моцный хто и силный и рицерный на сем свѣтѣ, як¹ я?

Мовят овай молодiй сенатарі: Не ест, велможный пане, такого на сем свѣтѣ потужного, моцного и рицерного, якъ ваша велможность.

А єдень старець мовит¹: Велможный, мiлостiвый пане и рiцерю славный! Ест смерть моцнiша и славнiша от всего свѣта, бо она побирает¹ королei¹, царен¹, рицеровъ славныхъ и воинов¹ потужныхъ.

Онь зараз¹ того пофукал²⁾ и сказал¹ собѣ коня сѣдлати. И узявиши и[с] собою єдного хлобца и всю рицерскую зброю, поѣхав¹ ou поле и мовит¹ тий слова: Пойду я шукати тоеj смерти, ачей би она и зо мною ся побила!

И ту божiим¹ повеленiем явила ся єму смерть видимо на полѣ страшна, яко нѣкто: сама с костий, голѣната, сагата, головата, ко-струбата, вйтрѣсковатая, зубатая. А носит из собою все свое орудия: кривую косу острую, долгiй мѣчъ, пилу, серп¹, рискаль, мѣтлу.

Видѣвшi то рицер, скочиль ко ней конемъ; а кон¹ избояв ся, изфукавъ и несмѣль ко ней пойти. Видѣвшi то рицерь, рече ко ней: Хто ты ест й що такое за чудо мнѣ ся показало на том диком полю пустомъ?

Смерть єму рече: Я естемь смерть, которои ты кличешъ и шукаешь; если ты мене потреба, я прийшла к тебѣ и хочу тя оузяти пишного пана.

Рек¹ ей рицер: Та ци то ты красная смерти? То сми краса того свѣта!

Рече єму смерть: якъ ты мене видишъ некрасную, але я красныхъ из того свѣта побираю: святителей, королей, царей, княжат,

---

¹⁾ Пробував. ²⁾ Висварив.

гетмановъ, рицеровъ, потужныхъ воиновъ, витязей силныхъ, патриарховъ, митрополитовъ, владикъ, архимандритовъ, игуменовъ, черццовъ, пустынніковъ, поповъ, казнодѣєвъ, філозофовъ, красомовцовъ, риторей; силныхъ, моцныхъ, богатыхъ, оубогихъ; сироты и удовіць; слѣпихъ, хромыхъ, старихъ, молодихъ и малихъ дѣтей. Всѣхъ я тыхъ заровно беру.

Слышавши то рицерь, рекъ до ней сердито: Слухай, ты смерти нехоснавая! Єсли ты тыхъ побираєшъ и тебе ся боять, а мене ты не возмешъ й тебе ся не бою такої поганої, плюгавої и шпетної. Єст оу мене на тебе булатный мѣчъ, огнистая стрѣла и стрелба, дробнѣ стрѣлы, бстрое копие.

Смерть єму рече: Слухай ты, человѣче! Ты ся хвалишъ своею зброю, а в мене єст на тебе моя зброя: кривая коса, острій мѣчъ, пила зубатая, кривый серпъ, рыскал¹, мотыка, мѣтла. Косою ти подотну ноги, пилою ти перетру кости², серпом перерѣжу ти горло, мечем ти отсѣку руки, рыскалемъ ти вѣдотну голову, мѣтлою ти замету кровь.

Рече ей рицерь: О смерти нехоснавая, головатая, кострубата, зубатая, витрѣсковата, сухая, блѣдая, сагатая, голѣната, страшное чудо! Та ци годна ты зо мною бити ся своим іепристойным³ орудіом⁴? Коси ты своею косою по пустомъ полю траву; три ты своею пилою гнілос колодя; жні ти своим⁵ серпом жаливу: ¹⁾ сѣчи ти своим мечом хашу²⁾; копай ты своим⁶ рыскалем глину; замѣтай ты своею мѣтлою на дорозѣ порохи. У мене єст на тебе мѣчъ мой острій, огнистая стрѣл'ба, сагайдак⁷; не такихъ я силныхъ и храбрыхъ рицеров и силныхъ витязей на войнѣ звитяжа[в]ем и витязей воєннихъ и герцоніковъ своею зброю, копиєм⁸ и силою побиваль. Та быхъ теперъ тебе чуда не могль побити? Оуже ты бол'ше не бу[де]шъ людей побивати и побирати; южъ тут твой totы сагатыи голенъ по том полю бу[ду]т⁹ ся валяти и той твой костяній тулуб¹⁰ будет пожар¹¹ палити.

Рече єму смерть: Небоже рицеру! щос¹² ты хвалишъ, іиж ты на войнѣ много побиваль? И кол'ко оу войнѣ головъ гине, то без мене и там¹³ не єст.

Слышавши то рицерь, рекъ: О смерти злая! то знати, що лжеш и неправду мовиш; я многихъ побиваль, а тебе тамъ такого чуда нѣгди не видаль и нѣхто ми не повѣдав нічого и не помагал¹⁴ ми. Став¹⁵ ты теперъ поля зо мною, а я готов.

¹⁾ Кропиву. ²⁾ Ліс.

Рече єму смерть: О человѣче глупый! Не поможет ти рицерская зброя и копия довгая; не такихъ я оу свои руки побрала, гей ты теперь. Послухай, человѣче, що ти буду повѣдати. Почавши от Адама... Рече єй панъ: Повѣдай, що маєшъ повѣдати.

Тут' єму смерть рече: Слухай пане! Адама и Еву, праотець вашихъ до потопа, людей першихъ, я оузяла; по потопѣ знову Ноя славного и сыновь его я уязяла; Авраама, Ісаака, Іакова я побрала; былъ єдин' Самъсонъ силный на всемъ томъ свѣтѣ подъ тымъ солнцемъ сильнѣшого не было, бо онъ самъ такъ повѣдал: кобы ми, мовит', такій майштер¹, абы ми колце оу землю управив, абы ся не вырвало, то бымъ оушиткимъ свѣтомъ такъ повернуль, якъ журнами; я и того оузяла; царь Давидъ фалтыр² виложилъ черезъ духа святого: я и того оузяла; Царь Соломонъ былъ премудрый, который 40 лѣтъ и шесть святая святыхъ церковъ будовалъ и три роки дяволами робил, я и того оузяла; Навходоносоръ, царь вавилонский, грозній быль на увесь свѣтъ: то я и того оузяла; Троянъ царь, Юлиянъ царь, Маѣміяниъ кроль, Даеніянъ крол¹, славный были, я и тыхъ оузяла съ того свѣта; нужъ якій быль царь Дарій перскій, царь Поръ індійский, который ся богами земными писали, то я и тыхъ побрала; нужъ єще якій былъ царь Алѣзандеръ македонцій, царь надъ царемъ и всему свѣту господаръ былъ: я и того оузяла; єще, человѣче, былъ ачей такій витязь храбрый Бова крол¹: я и того уязяла; єще теж ачей былъ такій витязь, якъ ты, Бронствицъ крол, который былъ Салвомъ зайшолъ подъ зеленую сторону: я и того оузяла; и многихъ королей, царей, гетмановъ, потужныхъ, іныхъ людей, розныхъ вѣръ и языковъ и геретиковъ, поганыхъ мучителей, гонителей сротихъ! А що теперъ гадашъ¹) изъ своимъ немощнымъ рицерствомъ. Южъ въ слонце надъ западъ, день ся южъ твой коротаєтъ; юже тобъ дома не быти, але ту на тимъ полѣ зостати. Тѣло твоє и кровъ твою бу[ду]ть потята²) и звѣрьата Ѵести и кров пiti; тилко твои кости до дому принесуть. А ты хлопя, не бой ся, Богъ съ тобою!

Слышавши то, человѣкъ, зляк¹ ся; одревнѣли [му] руки и ноги. Его оушитки состави розслабли; станетъ тихимъ, а покорнимъ словомъ говорити, рекучи: О смерти славная и силъная! то силу великую маєшъ. Твоя бесѣда всю силу мою загубила; але прошу тя покорне: попусти ми мало, нехай на томъ пустомъ полю не погину безъ покаянїя и нехай дойду до дому и покаю ся грѣховъ моихъ

¹⁾ Нар. форма. ²⁾ Птицї.

и розпоряжу двор свой и челядь, бо ємъ не справилъ Богу нічого рядного на сем свѣтѣ живучи, и покаю ся.

Рече єму смерть: О злый человѣче, ци не было ти лѣт, мѣсяцей, дній, годинъ и часовъ, коли ти роскошоваль в гордости своей и в бучности пивал, ъдалъ, гойновалъ, а на Бога небесного и на смерть еси не памятал, из своего скарбу Господу Богу нічого не справиль. Былъ тобъ час' на покаяніе; але ви есте человѣци лукавис, хитваніе, несправедливис; коли вамъ якая бѣда ся станетъ, або хороба, албо який припадок, то вы Бога святого просїте, абы вамъ погодивъ и полѣвівъ¹⁾, а потом Бога забудете и на смерть не памятастѣ, иль жете з Богом.

Рече рицер: О смерти, госпоже, панъ моя! маю скарбу досить, зата и сребра, каменія дороцьного; перла кришталевіе, женчугу и ин'шихъ достатковъ много. Прошу тя, панъ моя, ходи зо мною до моего дому и набери собѣ скарбу досит¹, колко хочешъ. А мнѣ еще потерпи, зачим²⁾ ся покаю грѣховъ своихъ.

Рече єму смерть: Глупый человѣче! кобы я скарбы брала, то бы и земля не могла ихъ вымѣстїти. Порожная твоя бесѣда.

Рече панъ смерти: Панъ моя, еще ти повѣм слово; прошу тя до своего дому на гостину любую и оутѣшнуу; нехай ся с тобою навеселю и нехай дома оумру, абы мя присмотрѣли мои любий приятель и слуги, абы мя ту звѣрове и потята не зѣли.

Рече єму смерть: Все то твоя порожная бесѣда: не потребую я нікогда жадной гостыны и бенкетовъ; там¹ мнѣ гостина, где ест плачъ, слези и крикъ по мертвом. То моя робота и потѣха.

Рекъ рицеръ: О смерти, панъ моя! еще ти повѣм єдну рѣч; оу тебе нѣст мужа, а у мене нѣсть жоны; поберѣмо ся; ты естесь сильная, а я также рицеръ моцный и будеме пановати на сем свѣтѣ без клопоту.

Тут¹ ся смерть росмѣяла и рече: Дурный и безумный человѣче! что се ты говоришъ? Кобы я потребовала собѣ мужа, то бым¹ я не такого смердуха прияла: албо цесаря, албо короля, або царя, але нѣди не потребую собѣ мужей на вѣки. Оуже ся, человѣче, не выманишъ оу мене; слонце южъ тобѣ потемнѣло, день твой кончит ся.

Тут рицерь зомлѣвши, упавъ из коня на землю. Станеть пз плачем¹ говорити: О смерти злая, о смерти глухая, о смерти слѣпая, о смерти немилостивая, о смерти нежалосливая, о смерти, жовнѣру

¹⁾ Поміг. ²⁾ Доки, вім.

неупрошений! То ся не могу у тебе оупросити и умолити, але вижу, ижъ ту ся мушу под твою острою косу нахилити. О смерти, смерти, тос' мя такого славного без вѣсти несподѣване застала и зо всего мя обидрала.

А потом' оуста ся єму замкли и болше юж нїчъ не говоривъ. И жили его подревнѣли, а смерть приступивши оутяла єму голову косою, невидимо стала. Видѣвши то хлопецъ, побѣгъ до полаты его и повидѣль погибѣль пана своего злую. Плакав' и повѣдавъ вшитко по ряду, що ся стало над паном'. Слышавши то слуги и приятелъ его, здунмѣли ся и скочили по тѣло его. А коли там прийшли, ано тилко хроборы его лежать, а тѣло его звѣри обнесли и потята. И принесши хроборы рицерови и погребли без тѣла. И был тамъ страхъ на вшиткихъ, а хлопецъ то вшитко росповѣдалъ по доводу, що ся стало и що ся чинїло.

И такъ ся скончавъ онай пышный рицарь и злый. Пан злый, зле погинулъ и слава его со шумомъ погибла.

О братіє! Кол' страшная и лютая смерть грѣшнимъ, а пра-веднимъ сладка и легъка! Богу же нашему слава во вѣки вѣкомъ аминь.

Паралелі: Рицарь и смерть. Коломыя. Зъ печатнѣ Михаила Бѣлоуса. 1894. (Второе изданиe).

Про рицаря і смерть.

(Відміна попередньої легенди з Угорської Русі).

Раз ѿ мадьярськum¹⁾ країу ни знали, котрій бўльший пан і бо-гатіший. Що учинили? Почали са бýти панови; котрій звитьажить жéби буў цárьомъ. Ішли валáли²⁾ йпдныі на дру́гі, хто вид кóго що видобої. Ішоў йидéн худобній³⁾ йáгир⁴⁾ позzáду, ішчай й голодéн: газдóви з вилáми, панови с пúшками, що худобні — пíшо, що богатý — на кóньох. Ішли с своїма слугáми, жéби їм і слузы помагáли видбивáти. Тот йáгир позzáду голодéн. Смирть пробовáла, ци йи дахтó такýй, щчоби ся йуй поклониў. Крем⁵⁾ смéрти ни мόжи

¹⁾ Легенда записана в околици, де корінна буква „о“ між співзвучками передана в „у“.

²⁾ Села; се словацизм.

³⁾ Бідний.

⁴⁾ Стрілець; пор. німецьке Jäger.

⁵⁾ Без; в нар. говорах угорсько-руських виразу „без“ не уживає ся зовсім; намість нього стоять всюди „крем“.

ніхто ўмрети. Она на шанцу¹⁾ сидыла у жу́нських²⁾, білих кабатах. Ни поклоній ѹй ся ніхто, лем голоден йа́ти. Она повіла йа́трови і далá му нуш³⁾: Йак прйдеш на войну, де са будуть бйти, йак увидиш много народу, та лем війми нуш, а укаш. Вун так зроби́. Вінья́у нуш і ўказа́у; кулько народу відьїу, ѿшток народ на земльу єпа́у. Ун прийшо́ і побзира́у, чому льуди лежать, а льуди єже й шокріпли, так ѹих смерть постінала. Іде дале поміжи народ. Вун іде, а на́руд лижить. Приходи́ на йндшу гору, та бо й живі полыгали; али тоті та́кій полыгали, що ѹих ни болыло. Почали ми ся кланя́ти і ѿ ноги ціловати: Ви нас⁴⁾ царь, лем нам подаруйти життя! Вун повідати: Йа худобний чоловік, йа ни го́дин царьовати, бо ѹа ішчай й голоден!

Приступи́ д ньому йиден богатий пан; Ушиткой⁵⁾, що йи, пірида́ на мени, та ѹа буду́ царьом. За totó, що ти мины́ піридаш, на каждум третьум валалы дам ти майтак; дам ти по сто коро́у на каждум валалы; можиш са ѿ молоцы́ купати за мо́йі гропі і будеш ѿшткого дбста мати; дам ти до́ми побудовати.. пові́ му тут пан богатий; возмі́ собі йнаша⁶⁾, жёби ти служи́.

Ун худобний йа́ти бу́у, та пожалува́у свого брата, щче гурши худобного, щчоби tot за йнаша бу́у. У велику робкошу много року́ жили обайи́ з братом. У много року́ по йиднум полудинку пушлі на польовачку⁷⁾ обайи́ с пушками. Прийшлó йидно́му на прохут сідати, на земльу, котрый бу́у старший брат. Приступила д ньому смерть у білих кабатах, що старший брат відьїу, а молотший ныт. І повідати смерть старшому: Лы́тира!⁸⁾ — та́кій прозвиско ѿни мали — верні ся дому́ і зрапі собі віслонъ⁹⁾, що на ньуй будеш ємира́ти, бо єже до́юше ни бу́диш жити!

Старший брат, Лы́тира, пові́ ѹий, смерти: Йакий йа мау нуш кольо се́бі! Кидь го на тва війму, та ти зáраз буде́ кóнець.

Не ѿчніть твой нуж мины́нич! Зáрас Лы́тира ѿ ре́бра ѿколо, ни біровавъ¹⁰⁾ руку іспустити до жéбны¹¹⁾ за ножом. Увідьїу Лы́тира, почай смерть просіти: Смерти страшна і зубата! Даруй життя, бо ѿ мадьярськум крају, що доброї, ѿшткай мой. Возмú

¹⁾ Шанц, пімен. = насип над ровом, фосою; пор. мад. sánchez.

²⁾ Жіночих. ³⁾ Ніж. ⁴⁾ Наш.

⁵⁾ Sing. neutr. gen. замість „вшиткое = всьо“.

⁶⁾ Йнаш = юноша, пім. Page. ⁷⁾ Лови.

⁸⁾ Лицар, пім. Ritter.

⁹⁾ Лавка; у нас: ослін.

¹⁰⁾ Не міг; пор. мад. birni.

¹¹⁾ Кишені; пор. мад. zseb.

тъа за жону; на каждум третьум валалы будеме ся ў солоткум молоцы купати.

Лытир! ни такі мине вірны просили. Адам і його потомки і царьбви і біскопи! То йім ни помогло, каждый мусить умерти, ід кому я прийду. А де не ии смрти, хоты бы ножом на фалатки¹⁾ поризаў, або кілом забиў, або фейсоў²⁾ порубаў — де не ии смрти, та ни ўмре; а де прийди смерть, хоты бы го лем пописаром³⁾ удариў, упади і ўмре. Лытир! ни будути веце⁴⁾ прыкаски приказовати; киды ни йдеш на смерть ся ўбрата, киды няя ни слухаш, упать ту сёрет путе і умрі! Ту ти ии брат, няя дастъ до вароша⁵⁾ знати!

Зап. ў серпни, 1896, від Михайла Пустайа, ў Збуїу, Земплинськай столиці.

V.

Сказаниe о едином цесарѣ Ёвиянѣ, который был подибс' пыху противко Богу, которого Богъ каралъ.

Былъ един цесарь грекой, на имя Ёвиян. Барзо былъ преможный и потужный и грозный и в достатку, гонный, и в богацтвѣ. Слуги мавъ барзо препышнѣ и гойнѣ, препоясанѣ пояси золотыми, пишно, гойно, збройно и в всемъ барзо пристойно. И единого [разу] лежачи на ложкѣ своемъ онъ пышный и преможный цесар міслитъ самъ себѣ, рекучи: Хто же міможе противнымъ быти? Маю досить всякого статку, можности, скарбовъ, панства, достаткомъ (-овъ), богацтва, слугъ препышныхъ. Не естъ мнѣ ровнѣшаго на земли кремъ Бога. И поднесло ся серце его оу пиху великую и гордость. А потомъ казалъ слугамъ и панству своему конѣ сѣдлати и пойхаль оу поле; на вадацтво⁶⁾. А коли были у поли, повелѣвъ Богъ моцно слонцу печи горячестию своею. И стало моцно слонце грѣти и палити цесаря. Иначимъ слугамъ не было нічъ, которое при немъ были, але цесареви зле было, зле ся дѣяло, и з великой горячести до смерти єму приходило. И видѣль кроль оу поли воду и рекъ до слугъ своихъ: Станте ви ту, а я пойду купати ся, бо ми естъ зле; а зкупавши ся, прийду к вамъ, бо якъ ся не скучаю, то умру.

¹⁾ Кусники, штуки; фалаток в deminut. до фалат, мад. falat.

²⁾ Сокирю; мад. fejsze.

³⁾ Цибухом; мад. rípaszár.

⁴⁾ Більше; словакизм.

⁵⁾ Міста. мад. város.

⁶⁾ Лови; пор. мад. vadászat, vadászás.

И поѣхав' самъ единъ и приѣхавъ до воды, пісъвъ изъ коня и привязавъ его до копия, а самъ розебравши ся, ускочивъ оу воду, сталъ ся купати доволно.

Слухай же ты, що ся стало над цесаремъ пышнымъ'. Прийшовъ такъ аггель его хранитель, во вшиткимъ ему подобъный, якъ зрастомъ, такъ позоромъ, лицемъ, бесѣдою, а узявъ на себе одѣння царское и всѣвши на коня его, приѣхавъ до слугъ, а слуги и пан'ство поклонїли ся ему якъ цесареви и не познали его, хто ест. И рекъ аггель до пановъ: Не час маємо до вадацтва; ідьме до дому. И пойхали до дому с поля.

Прийшовши аггель на палацъ, сѣвъ яко цесарь изъ цесаревою, изъ панами, а цесаря заставили на полі голого.

У якийсь часъ накупавши ся цесарь Іовиянъ', виншол изъ воды, ано не знайшовъ нї шат, нї коня: зосталъ чудомъ голимъ на полі. И злякъ ся бѣдный, не знае, що чинїти. Сталъ ся сердити вел'ми на слугъ, що его лишили и мыслит им'єстити велико на нїхъ и много. Мыслит много, где бы ся дѣти и где пойти, бо встыдъ есть великій. Мусѣвъ' ночи ждати, а коли было позно, сталъ мыслити, еда пойти. И рекъ самъ собѣ: Не учиню иначеи, едно пойду до своего старого судѣ; тои ми дастъ шати и коня и я прийшовши, буду слуги карати гор'ломъ. А вставши, пойшол. И прийшовши до мѣста, почаль торкати у ворота, абы ему отворено. Оувидѣвшіи варта, станетъ его писати: хто есть. А онъ имъ' рекъ: Я еслемъ цесарь Іовиянъ'. Новѣжте панови своему, нехай ми дась сукнѣ и коня, пойти на палацъ; а то ємъ стративъ с пригоды.

Пойшовши слуги повѣли то пану, рекучи: Пане нашъ, то якийсь хлопъ шаленый, голый стоїтъ оу воротахъ и проситъ твоей милости за сукнѣ и за коня; а повѣдастъ ся быти цесаремъ'.

Слышавши то панъ, зачудовалъ ся, що ся дѣТЬ. Цесарь нашъ на столици, а я теперъ недавно отъ цесаря. И повелѣвъ его пустити передъ себе. А коли его приведено предъ пана, оувидѣль его судия, не позналъ'. Станетъ на него плевати, рекучи: Изгинъ' од насъ дѣбле проклятый, душа нечистый. Явно ся єси показалъ, хто ты естъ. А онъ ему рекъ: Що ти ся стало? Азас ты не знаєшъ мене, ижъ то я еслемъ цесарь Іовиянъ'. Дайми коня и шаты, бо ємъ стративъ с пригоды. Рече судия: Слыши ты, хлопе шаленый! Якъ ты ся смѣєшъ звати кролемъ нашимъ, а нашъ крол на столици сидитъ и я теперъ отъ него? Слухай ты, хлопе, якъ вижу, не зайдешъ ты ся, аби не битъ'; не зови ты ся кролемъ! И розказалъ его слугамъ моцно бити карбачами¹⁾). А слуги, яко то дворяне, ради тому, били,

¹⁾ Батогами.

били его, якъ сами хотѣли; ажъ до кърве бивши его и витрутили за ворота его. Там' пишный цесар' лежачи, плаче таковой ганбы своей. И мыслит собѣ, що маєт чинїти и где ся маєт дѣти? А потомъ умыслив' собѣ: естъ ѿ мене єдино княжа, которога єм' я учніль княжатем', оу котором я ся кохаю; ежели мя тотъ познаетъ и дасц' ми сукнѣ и коня дойти на столицу. Але тутъ слугамъ моимъ, скоро приишовши, кажу ихъ постинати, ѩо мя лишили оу поли на бѣду; и судио того изъ панства извергу и слуги его, которые мя били, кажу ихъ четвертовати.

А так' уставши, пойшов до другого мѣста, до своего коханого княжате, а самъ весь крви испливъ. Приишовши до брѣйны (брани) почаль толкати, абы отворено єму было. Слышавши то страж', питал' его: хто ты естъ? и чого въ ночи ходишъ? Іовіянъ рекъ: Пустѣ[т] мя, я єstem' Іовіян', цесар; йду до княжате своего коханого. Страж видѣвшіи его всего кирвавого, рекли: Не естъ ты человѣкъ, але ты есъ шатанъ. Побѣгши, повѣли то княжати, рекучи: Пане велможный, ѩос за человѣкъ стойтъ оу воротъ, просїг' ся, абисмо пустили его до тебе. И повѣдастъ ся быти цесаремъ, але естъ голый и весь оу крви. Слышавши то княжа и почудовалъ ся¹⁾ Казал' его постїти²⁾ и дознати, ѩо то естъ такого. А коли его пущено, скоро его увели оу свѣтлицю, видѣвшіи княжа его, зляк ся; сталь на него плевати и заклінати, пекати, рекучи: Изгинь шатане, душа нечистый. А цесарь рекъ: Не естъ я духъ нечистый; я єсмъ цесарь вашъ Іовіянъ, который ємъ тя оучиніль княжатемъ и въ тебѣ ся кохаю; ѩо ти ся стало? памятай ся, дай ми коня и сукнѣ дойти до дому полаты моей, а то ємъ стративъ все изъ пригоды. Слышавши то княжа, рече: Вичу я, ижъ ты естъ хлопъ шаленый; не дармо, якъ вижу, тебе бито, хлопе шалений, бо ты якис' пяніца, одежду сесь изъ себе пропилъ, а другое въ карты прѣгравъ, а до мени єси прийшолъ одежды спраовать и коня, а не вѣдаеш, ци пѣдешъ отол' и пѣши оу здоровлю, безъ коня. Що кажеш, ижес мя оучиніль княжатемъ, и самъ єси голы[й] якъ бубень, а я теперъ полъ годины одъ цесаря, а цесар, его милость, изъ цесаревою сидить на столици. Не з горазду тебе бито, ѩо сесь ледвы изъ душевъ оутѣкъ, та й ту не буде безъ того, абысь не бывъ битъ. Якъ ты ся смѣрешъ звати цесаремъ, бо то горломъ важишъ. И росказавъ слугамъ бити его моц'но, а бывши, ка[за]лъ его въ темнію всадити и казал ему дати хлѣба и воды. И ту єдинъ слуга змиловалъ ся надъ нимъ, далъ ему плахту прикрыти наготу его. А потомъ стало мыслити княжа: А то

¹⁾ Здивував ся. ²⁾ Пустити.

ємъ шаленого хлопа всадивъ оу темнїю ; єму ся тамъ стане¹⁾ и умре, то мой грѣхъ буде ; и казав²⁾ випустити и выгнати и[з] замку. И радь был Іовіян, бѣдный цесарь, онай плахтѣ, сѣвши, ледво що живъ. То его сродзе збито и плакавъ такого неща[стя] своего. Будучи та-кій монарха, мыслит собѣ, що маєт далей чинїти, а потом рекъ : Пойду просто до своего города, до свои кролевои, чей мя познаєт и дѣточки мои. И вставши поишовъ.

И пришовши до воротъ городовыхъ, станетъ торкати, абы єму отворено было. Слышавши то стражъ, рекли : хто ест и чого вночи ходить ? А онъ имъ рек : Я естемъ цесарь вашъ Іовиянъ ; идѣте рихло³⁾ до кролевои, а по[вѣ]жте ей, нехай ми вишлетъ сукнѣ, бо ємъ стративъ из пригоды. Стражъ видѣвшіи чоловѣка оу плахтѣ, збитого, кирвавого, пойшли оу полату до кроля и станутъ говорити, рекучи : Найяснѣший цесарю панъ нашъ ; щос за хлопъ оу плахтѣ, збитый, кирвавый, стойт' у брами и посал нас до цесаревои, абы єму выслали сукнѣ ; повѣдаст ся быти цесаремъ. Слышавши аггель, казал' его привести пред' себе, а коли Іовиянъ был на своемъ замку, тут' ся пустив на него его песь коханый ; скочив' на него, коли были не слуги оборонѣли, то бы его был' избѣль, бо его не позналъ. А коли войшол до сѣнїй, тутъ сокѣвъ его, котрого самъ на свой руцѣ ношиваль, тот' ся его напудивъ и урвавші ся, стал' его крилома и нѣхтома драти и бити в лице его. Оувойшол онъ и сѣвъ на паланок. А коли Іовиянъ бывъ оувойшовъ оу полату, ано оувидѣлъ, аггель сидить барзо препышный оубрано, а но при немъ сидитъ цесарева, жена его власна. Видѣвші то Іовиянъ, здуммѣль ся и мыслит собѣ : що то ся зстало ? Рекъ до него аггель : Хто ты ест и чого ту ходишъ извлаще оу ночи ? Іовіянъ рекъ : Я естемъ Іовіянъ, цесарь, и моя то ест столица и пані. Рек' аггел до цесаровои : Повѣж моя наймилъшая, котрый мы, з межи нас двохъ, панъ ест ? А она со гнѣвомъ рекла : Щос' ты мене, якъ дурня, звѣдаешъ ! Чому з мя смѣхъ чинїшь передъ панствомъ ? Оуже то с тобою живу лѣть **ні** (18), и сынов маемо, а ты мя ид кому ровняешъ ? Не чини из мене смѣхъ, — Богъ тя скаре ! И поплакала, рече : Яко живо, не знаю того шаленїка ; не знаю, чы чоловѣкъ то, чы мара якая оувойшла оу полату нашу и хочет нас из' юдити. Потомъ аггель рекъ до маршалка и до всѣхъ пановъ, котрие тамъ при немъ были, и до слугъ : Повѣжте ми правду ; комусте присѣгали, ци мнѣ, ци тому дурному и шаленому хлопу ? А пани и слуги рекли : О най-

¹⁾ Ту щось пропущене, мабуть „щось злого“.

²⁾ Пропущено : його. ³⁾ Польонізм : скоро.

яснѣшій цесарю велможный, пане наш милостивый! мы твоєи милости божїли¹), тебе по Бозѣ до смерти за цесаря мати и наше здровя за тебе покладати и при тебѣ стояти. А того мы шаленїка яко жпви не знаємъ, ци чоловѣкъ то естъ, ци мара. [За] тимъ рече аггель до Іовияна: Щож ты тепер гадашъ, шаленый хлопе? И казалъ его покоевимъ бити нещасного и его конемъ, которымъ завше ъжджовалъ²), на которомъ въ той чась былъ, коли шаты изгубивъ — и казаль его до коня за ноги оувязати и по всему мѣсту волочити. И сродзе³) его конъ избивъ и плахту на немъ подраль, волочивши его по всему мѣсту. И станутъ покоевии единъ ко другому говорити, рекучи: Не лишайме ми шаленого хлопа на дорозѣ под ногами, але верзѣмъ его оу гнои, нехай тамъ злихом лежить. И такъ покинувши его, лишили оу гной. И ту бѣдный Іовиянь лежачи, мнелив собѣ, из п[л]ачомъ рекучи: Що маю тепер чинїти и до кого ся оудати? Но, мисливъ собѣ, пойти до пустелнїка, оу которого ся завше сповѣдавъ. И вставши, пойшол оу тоту пущу, где той пустелнїкъ мешкавъ.

Прийшовъши подъ келию, ано еще той пустелнїкъ не спит, Богу ся молить. Іовиянь сталъ торкати оу окенце. Калугор⁴) то почувши, здунмѣвъ ся, що бы [то] мало быты и хто ту въ ночи ходить, и нѣколи того не бывало. Потомъ и другии разъ поторкало, и станетъ говорити: Отче святый, отвори ми. А калугерь рекъ: Хто ты еси, рече, и чого ту въ ночи ходишъ? А цесаръ бѣдный рекъ: Я еstemъ Іовиянь цесарь, сынъ твой духовный; маю до тебе пилну потребу. Сповѣднїкъ слышавши [то], бѣгъ борзо до окенця, а коли окенце отворилъ, овидѣвъ чловѣка страшного, оу плахтѣ, кръвавого, збитого и не познавши его, бор'зо окен'це затвориль. И станетъ его проклинати: во имя Отца и Сына и святого Духа, аминъ: изгин от мене злый, нечистый, дуже проклятый; откуду пришол еси изкушати мя тутъ? Бѣнный Іовиянь еще ся горше зафрасовавъ⁵), що маєт чинїти. Потомъ' станетъ из плачомъ говорити, рекучи: Отче святый! зм[ил]уй ся на до мною; не еstemъ духъ нечистый, але еstemъ цесарь, сынъ твой духовный; отрѣкаю ся сotonї и молю ся Отцу и Сыну и святому Духу; прошу тя, отче, если ми не ймешъ вѣри, а ты ви слухай скрузъ стѣну сповѣди моєи, еще першихъ моихъ грѣховъ, которихъ емъ ти ся сповѣдавъ предъ тимъ и тепер ми ся погрѣша стало; и выслушай, що то ся на до мною стало, якъ Богъ святый

¹) Божити въ нар. говорі значить присягати.

²) Таке imperfect. повторюється въ сихъ легендахъ частійше.

³) Полъонізмъ: сильно, дуже. ⁴) Пустинникъ, монахъ. ⁵) Зажуривъ.

скаралъ за мою пиху и гордосць. Зле ми ся, отче святый, стало; змилуй ся для Христа небесного.

Слышавши то пустел'нік, казал' ему сповѣдати ся, а самъ почаль пильно слухати скрз' стѣну. Іовиянь почаль ся сповѣдати от початку всѣхъ грѣховъ своихъ и прийшло до того южъ, якъ ся поднѣсь во пиху великую противъ небесного Бога и якъ ся купаючи в поли, стратив одїня свое и коня и зостал голымъ и где прийшол, то єго били; якъ и панѣ єго не познала и панство все не познало и пес и сокѣл не познал' и конемъ мя моимъ волочили по всему мѣсту и ледво живого мя з душою лишили оу гной. Теди юж бол'ше не мал' ємъ що чинїти, до кого ся оудати, кремъ тебе, отче мой святый, до своего сповѣдника. Спадай²⁾ на милостивого, небесного, всемогущого Бога, который грѣшныхъ каре, а кающихъ ся знову приймає. Претожъ и я каю ся того злого дѣла, пихи дияв'ол-ской и гордости проклятои и плюю на диявола и на всѣ злыи дѣла єго. Вѣрую Господу Богу и покланяю ся Отцу и Сыну и святому Духу, аминь.

¶ Тогда чернецъ отворивъ окенце и внетъ єго позналь, ижъ то власный цесарь, сынъ єго духовный; воставши скоро, отворивъ келию свою и оувѣль єго. А онъ увесь избитый и кровию сплинувъ. Видѣвши то калугерь, сплакавъ и налявъ окропъ и нагрѣвшіи, умив єго и оливовою намастиль тѣло єго и даль на него сорочку и шату свою и шапку и рече: Моли ся, пане мой, Богу. И рекъ до него цесарь: Прошу тя, отче святый, ти ся моли Господу Богу и пресвятой Богородици. Тогда калугерь оузяль фалтиръ, начавъ читати изъ поклонами, изъ молитвами. Потомъ скончавши фалтиръ, началь читати акафистъ пресвятои Богородици — а цесаръ стоить; и коли скончавъ акафистъ, то єст похвалу Богу, ано почало свитати. И ту легли припочити, бо и крол трудень¹⁾ былъ барзо и ту пустелникъ мало ся придрѣмавъ. И видѣвъ во снѣ: прийшла пресвятая Богородица изъ Михаиломъ и кладуть на голову цесареви коруну царскую и поясь царьскій и шаты и лан'пухъ золотый и вѣнецъ и скиптро царское. И прочутивши ся, пустелникъ прославиль Господа Бога и пресвятую Богородицу; избудивъ цесаря и стала єго питати и тѣшити и поздоровляти: Иди теперъ, пане, просто до своей столицѣ; вѣрую Богу и пресвятой Богородици, же тя познаютъ; не бой ся, иди за божимъ благословеніемъ! И благословивши єго, пустиль.

Прийшовши Іовиян до брами города своего, сталъ торкати, абы ему отворено было, а ту ся и боить, абы єго єще не били; му

¹⁾ Змучений; нар. фор. звучить тепер: трудний. ²⁾ Мабуть: Спогадай.

ся дало добре в памятку ; але ся крѣпляеть молитвами сповѣдника своего и укрѣпив ся Богом и пресвятою Богородицею.

Видѣвши его стражь, внет отворено и познано, иж то ест пан ихъ. И убояли ся и мислили собѣ : а то пань нашъ ходивъ до своего сповѣдніка, а ми не знаемъ, коли онъ пойшовъ. Внет ему отворили и поклонїли ся ему и рекли : О пане нашъ, отпусти намъ, бос'мо не знали и не знаємъ, коли твоя милость выйшолъ. А онъ на нїхъ махнувъ рукою, абы мол'чали ; и весело на нїхъ и ласкаво посмотрѣль и поишовъ на нїхъ на дворъ. И тамъ стояло много челяди и панства и видѣвши, познали его внет и поклонїли ся ему внет вшитки и тут мислили : что то ся чинѣть тутъ ? На дворѣ цесарь и в полатѣ цесарь. Тут и песь его коханый позналъ и стал ся єму радовати и лащти, токмо не промовят' ; такожъ и соколъ познавши его сталъ весело квѣлити. Видѣвши то маршалокъ, здунимѣв ся велико ; станеть говорити паномъ, что ся чинѣть ? У полатѣ цесарь и на вдвори цесарь оу калугеровихъ шатахъ. Потомъ панство войшли оу полату и поклонїли ся аггелови ; станутъ говорити, речучи : Найясенѣший нашъ цесарю, пане милий ! что то ся чинѣть з нами ? Твоя милость тутъ сидить на столици из цесаревою, а на дворѣ стоить другій цесарь, которому ся вси покланяют. Рекъ аггель до царици : Устанме, а выйдѣмъ на дворѣ, увидѣмъ, что то ся чинѣт'. А коли вийшли на двор и увидѣвши цесарева внет познала пана своего и здунимѣла ся, не знает' и сама, который то ест' праве мужъ ea з межи нихъ двохъ. Рекъ аггель до панов и до челяди : Повѣжте ми правду, который з межи нас двохъ панъ вашъ ? А паны и челядь рекли : Оба есте єднакъ, але намъ ся здає, же тот панъ нашъ, который теперь прийшол от своего сповѣдніка ; и то ест намъ дивно, иж то есте оба єднакъ. Потомъ аггель рекъ до цесаревои : Панъ, повѣжъ ти правду, который тобѣ ест пан и мужъ из межи насъ двохъ и которому ты шлюбила ? А она посмотрит и на того, а потом рекла : Все ми ся здаєт, же тот мой пан ест ; але то ми дивно, иж то есте оба єднакъ. Богъ знає, что то ся чинитъ. А потомъ хлопята выйшовши познали и увидѣвши Іовияна отца своего, прибѣгли радосно и познали его. Теди аггель рек' : о тож' панъ твой, который теперь прийшоль от своего сповѣдніка. Оузявиши теди аггель цесаревую за руку и цесаря Іовияна за другу руку, давъ єму жону оу руку и станет' говорити : Прими свою жену и дѣти и столицу цесарскую, а не подносяй ся от того часу оу пиху и не ровнаи ся ко Богу небесному, а то еси добре оучинїлъ, иж то еси покаяв ся и самъ себе осудивъ ; а до того еще еси до сповѣди удав и тотъ грѣхъ отпокуталъ еси сей ночи ; и еще ти

много помогла молитва того духовного, который ся молив до Господа Бога и пресвятои Богородици. А я стерѣгъ столицъ твои и панѣи твои и дѣтокъ твоихъ; а тебе то Богъ выдавъ былъ на по[ка]янїе; претожъ полѣшай ся.... (не четко) ябо есть ангелъ божій, хранитель твой и сторожъ дужъ твоєа. Потомъ до пановъ: ото ест панъ вашъ, которому есте присѣгали; того слухайте и вѣрие єму служите: ябо естемъ ангелъ божій. А потомъ рекъ: майте ся гораздъ, Богъ з вами. И то рекши, блиснувъ яко блискавиця, и не видимо быст: пойшол в небо, а одѣня царское зоставиль посредъ панства перед Іовианомъ. И далъ чути голос з високости, глаголюще: возми, сыне, одѣня, котороемъ ти у полѣ былъ узяль оу тебе.

И ту Іовиан прославил небеснаго Бога и пресвятую Богородицу матерь Божию. И сталъ потомъ побожный и смиренъ и доконав в добромъ покою живота своего оу добрыхъ оучинкахъ и справахъ. Богу же нашему слава во вѣки вѣкомъ аминъ.

Паралелі: Gesta Romanorum, ч. 59 — Moralit  de l' orgueil et présomption de l' empereur Jovinian, Syon, 1581. — Rosenpl t, der König im Bade. — Keller, VII sages, clvi; Dgocl. 48. — Goedeke, R molt, in Zeitschrif. d. histor. Vereins f. Niedersachsen, 1852. Ст. 293. Hagen, Ges. Abent. 71. 3. CXV. — Germania, 2, 431. — King Robert of Sicily, Warton, 1, 183; Ellis, Spec. of. early engl. metr. rom. 3, 143. — Robert Cycyll, 1529, Swan, 1, 364; Jones, Biogr. dram. 3. 214; Collier, 1, 113. — Sir Gowghter, Utterson, popul. poetry, 1, 161. — Chancer, Caut. tales, 7511; — et. 1101 jours, 19, Ioiseleur, ст. 33. — Benfey, Pantschatantra, 129. — Ciszewski, Krakowiacy T. I. Ч. 98: O pysznym kr olu, który za kar  zosta  dziadem, a anioł k r owa  na jego miejscu. — Kolberg, Lud. XIV. Ч. 70 i 71. — Chechowski, Powieści i opowiadanie lud. z okolic Przasnysza. Т. I. С. 254. — Чубинський, Труды Т. II. Ст. 628 i 637. — Ровинський, Русск. нар. сказки, Т. IV. Ч. 45. — Kolberg, Lud. Krakowskie IV. Ст. 102—103: O kr olu pysznym.

VI.

Слово о Давидѣ разбойнику.

Быль нікоторый разбойникъ, именемъ Давидъ, который мавъ под собою дружины осмъдесять и седмь. И розбиваль ѿ (20) лѣть. Потомъ приишовъ до себе, станетъ мыслити самъ оу собѣ, рекучи:

Милый Боже! что маю почати ? злое дѣло чиню на сим' свѣтѣ; осквернївъ єм' землю чужею кровию. Гдѣж потомъ дужа моя будеть? Не будет инде, едно в руцѣ вѣчной. Мушу ся покаяти злыхъ дѣлъ моихъ, а кающихъся Богъ прѣмаєтъ. Пойду на покуту оу манастирь и стану калугорем' до мои смерти.

То собѣ оумысливші, пойшоль до єдиного манастиръ[я], который былъ оу лѣсѣ далеко от людий. И пришовши до воротъ, сталъ ковтати, обы єму отворено было. Слышавши то воротный, станетъ его пытати, хто ест и чого ходиш? А он' рекъ: Єстемъ Давидъ разбойнїк и пришолъемъ к вамъ, хочу быти калугорем. Слышавши то воротный, рече ему: Пожди мало, я иду ко гумену. Пришовши воротный, повѣль игумену. Игуменъ оуставши, пойшовъ из чер'цѣ, станетъ питати: хто ест и отколь и чого ту ходиш? А Давидъ рекъ: Я єстемъ Давидъ, разбойнїкъ. Желаю из вами ту быти в манастири, хочу покутовати за грѣхи своя; очините мя калугоремъ. Рекъ ему игуменъ: Брате Давиде, не можешъ ты ту з нами быти и нашего дѣла вомѣстити. Наше бо житие тяжкое ест; тяжко треба постити, робити, не спати, поклоны бити, по разу на день ѿсти, набожне жити, плакати, завше смутному быты, не много бѣдовати, послушным' вшитким' быти; потреба быти покорнымъ, тихимъ, смиреннымъ.

Слышавши то Давидъ, рекъ: Хочу я то вшитко выполнити, отче святый; едно мя приймѣте. Рече єму игуменъ: Ніакоже чловѣче; иди собѣ инде от насъ; не будешъ ту з нами жити.

Слышавши то Давидъ, рече со гнѣвомъ: Вѣрми, отче, если мя не приймете на покаянїе, знайтесь то добрѣ, иж поверну ся знову на свое дѣло першое на вашу душу; а маю под собою дружины 63 (87); и я пришовши в ночи, разорю манастиръ вашъ и васъ самыхъ погубимъ и добро ваше поберемъ. Щожъ вы за черцѣ, що не хотите грѣшного на покаянїе прияти?

Слышавши то игуменъ и черцѣ, оубояли ся страхом' и рекли: Волиме го прияти, нїжели злою смертию погинути маєм. И пустила его оу манастиръ и учинили єго калугоремъ. И тамъ Давидъ почаль ся моцно подвизати, єще тверже над нїхъ держати, до церкве перед усѣхъ приходити, третьего дне ѿсти хлѣбъ, блатїи¹⁾ всѣмъ послушнымъ быти, в молитвахъ через всю нощъ стояти, тихимъ, смиреннымъ быти, покорнымъ, терпливымъ, ижъ то вшитко черцѣ диовали ся, та- кому єго житию острому; с кого ся не сподѣвали, тот ихъ всѣхъ перейшовъ добродѣтелию.

¹⁾ Має бути: братїи.

И мешкавъ тамъ три роки. Во едну неделю по утрені затворивши ся Давид оу своем келии, молив ся Богу. И ту прийшовши к нему аггель Господень, сталь перед ним и рече: радуй ся, Давиде, выслушавъ Богъ твои молитвы и покуту; отпущені ти всѣ грѣхи твои, а пятого дне изыйдешь ис того дочасного свѣта на вѣчнене мешканя, до роскошіи небесныхъ.

Слышавши то Давидъ, рече до аггела: Я тому не иму вѣри, ижъ бы то за такой малый часъ отпустивъ мнѣ Богъ мои великии грѣхи и злости; кол'ко душъ емъ людскихъ погубилъ (21) лѣть разбивающи!

Ци ест то правда, рекъ ему аггель? Если ты Давиде, не имешъ мнѣ [вѣры], вѣдь, я тобъ звяжу уста и языкъ твой. Будеши нѣмъ до пятыхъ дній, дондеже ти смерть приде.

Рече Давидъ до аггела дерзосно: о Господи! если ти аггель есть, почто тое глаголеши на скорбъ мнѣ? Чому ты еси мнѣ языка моего не вязавъ, коли емъ бѣду чинівъ, разбивавъ, кравъ, кровъ проливавъ, а теперь коли емъ на покутѣ, та хочешъ мя онѣмити и языкъ мнѣ связати? А чимъ же буду Бога вихваляти? Тутъ ми радосць приносишъ, а знову пакость и скорбъ хочешъ чинїти. А если такая ласка божая на мене, ижъ ми отпускаєтъ грѣхи мои, буди воля господня, а ту мнѣ не вяжи языкъ на моемъ добромъ дѣлѣ; если мя Богъ пращасть, а ты невяжи!

Рекъ ему аггель: О Давиде, то еси ми мудре отповѣль; буди со миромъ, моли ся Богу!

И отишолъ от него аггель яко блискавиця, а Давидъ еще прильжнѣ почалъ ся молити Богу. А пятого дне представилъ ся и отиде ко Господу во царство небесное. Богу же нашему слава во вѣки вѣкомъ. Аминь.

VII.

Слово о Флавіяни Разбойнику, который хотѣлъ разбить монастырь чернїческий, але и самъ спасе ся.

Быль единъ разбойникъ грозный, на имя Флавиянъ, который мѣль под собою ѣ (100) человѣковъ разбойниковъ, смѣлыхъ и збройныхъ, ижъ ніхъ не смѣлъ ударити. Единого дне собравши себѣ пятдесятъ товаришовъ и станеть имъ говорити, рекучи: Мои милыи друзья и товарищи! Оумисл[ив]емъ я сеи ночи едную рѣчъ пожиточную, еслибисте на то пристоини. А оні ему рекли: Пане нашъ, ми завше тебе слухаемъ; що намъ роскажешъ, то ми готовы

на твой розказъ. Рекъ имъ Флавиян': Ест у пущи в лѣсѣ единъ богатый монастырь, в котором то живуть чер'ници, о которомъ то и вы сами знаете. Теди я оуберу ся оу одежду чернечую и пойду тамъ сам'. И узявши под шату мѣчъ свои и оні ми отворять сами ворота монастирские и примут в мѣсто черця мене за гостя, а ви в ночи там приидѣте, и покличете мене, а я вамъ отворю и погубиме чернічки и скарбъ ихъ побереме, бо иначай не учинеме вічъ, бо монастир' ест твердый.

Слышавши разбойники и похвалили раду его; а так Флавиян оубравши ся по чернецко и узявъ под ризу мѣчъ свои, поишол в пущу, где той монастырь и пришовши до монастыря, почалъ торкать оу ворота манастирские по обичаю манастирскому.

Почувши то старшая гуменія и загнала¹⁾ свою послушницю, хто ест и чого ту пришов'? Послушніца видѣвши калугера, пришовши, повѣла: Госпоже! якис' калугер стоит оу ворот, хочет нашу святую обитель навидѣти и нас. Слышавши игумения, покликала сестры своя; поишли до воротъ, сотворили молитву; а Флавиян' рекъ: аминъ, мир' вамъ преподобный мон сестрѣ; спасите ся о Господѣ; придохъ к вам' аз' старецъ грѣшный навидѣти жития вашего, обители вашои святои. Слышавши то чернички и рады были и рекли: Слава тебѣ Христе Боже, иж то приславъ к нам святого отца; и будемъ от него благословенія просити и молитовъ святыхъ.

А черніочекъ оу том монастыри было пятдесят и три. Отворили ему ворота и пустили его з радостию и павши, поклонили ся ему и просили благословенія от него. И узявши его, повели до церкве: Поклоні ся, отче, Богу! и поклонів ся; а потом повели его до келии и узявши во умивальніцу воды, стали ему оумывать ноги яко странному от пути, маючи его за преподобнаго отца; а онъ имъ ест ворогъ и зрадця!

Флавиян мислит собѣ: Що то ся чинит? Якъ то онии чернички добродѣтель ему чинят, яко святому человѣку. Стало ему серце егомякшѣти до скрухи, а коли ноги его оумыли, отерли хусткою чистою, он' имъ подяковав.

А была оу томъ монастыри едина дѣвка, которая то от многихъ лѣтъ была слѣпа, нѣма и глуха, которую то привѣвши к нему, просили благословенія. И [в]звавши тоту воду, которую то Флавиянови мыли ноги, напойли тоту дѣвку и умыли ся. Внет проэрѣла и промовила и слышати стала и прославила небесного Бога; вѣдѣвши то черніцъ, припавши к ногамъ Флавияновымъ, поклонили ся ему; стану[т] его у ноги цѣловати, мовячи: Богъ тя посла к намъ,

¹⁾ Післала; нар. фор.

отче святый, негоднымъ, грѣшнымъ. Тота дѣвка от многихъ лѣтъ была слѣпа, нѣма и глуха, а днес твоимъ приходомъ и за твоими святыми молитвами прозрѣла, и говоритъ и чусть.

Видѣвши то Флавиянъ, здунмѣв ся и познав ласку божую над собою, иж то Богъ его ведет на покаяніе. И уставши и самъ поклоніль ся имъ и рече: Слава тебѣ Христе Боже, ижъ хощеш всѣмъ спасти ся в разумъ истиной принести. И вынявши з подъ рызы мечъ свой, показа имъ и рече: Сестры наймилѣшіе! Вашими святыми молитвами нехай и я многогрѣшный спасу ся. Вы мене маєте за святого отца, а я ест разбойникъ Флавиянъ, который маю подъ собою ۚ (100) разбойниковъ. И сеи ночи вы вшитки мали погинути отъ того меча. Если ми не имете вѣри, увидите вы сами дружину мою, которая ту прииде и будет мя кликати, аби имъ отворив [я]. А прииде ихъ пятьдесятъ; але вѣ не бойте ся: Богъ з вами! Нехай и я буду братъ вашъ и хощу быти до смерти калугоремъ.

Слышавши то чернѣчки, здунмѣли ся велми; прославили Господа Бога, иж ихъ выбавівъ отъ горкой смерти. А коли была нощ и было въ пульнощи, прийшли разбойники; -50-ихъ ставши оу ворот монастирскихъ, почнуть кликати: Флавияне! старшино наша, отвори намъ, ми естесмо дружина твоя.

Слышавши то Флавиянъ, поішоль ко вратомъ, станеть имъ говорити: Я васъ не знаю; маю я большую дружину, с которой васъ позабиваю, яко злодѣ[ї]въ.

Слышавши то разбойники, оулякли ся и побѣгли оу тѣки. А чернѣчки передержавши Флавияна у своемъ монастири два дни, виправили его с честию до муского монастиря, у которомъ постригши ся, многи лѣта пребывъ. Въ старости глубокой преставилъ ся и отишоль ко Господу. А с того меча его чернѣчки сковали крест, которымъ то крестомъ бѣсы изганяно въ чест и во славу Христу Богу нашему, єму же слава и держава во вѣки вѣкомъ аминь.

VIII.

Слово о єдномъ пустельнику, который хотѣль звѣдати судевъ божихъ, который у туши сѣдѣвъ ۚ (30) лѣть и напослѣдку хотѣль стратити свою покуту и душу, если бы єму аггелъ не повѣлъ.

Въ пустыни єгипеской великой и страшной и непроходимой, где люди не бывают и потята не плодятъ ся, пустыня глухая, то ест великая. А въ той пустыни былъ єдинъ чернецъ, покутовалъ за грѣхи, жилъ тамъ ۚ (30) лѣть молячись Господу Богу за себе и за

увес' свѣт'; а нїколи не видѣв' образъ человѣчій и потята не слухав', крем' звѣров'. И єдиного дне той чернец' помысливъ собѣ речуки: Боже милостивый, що то ся дѣает на свѣтѣ? Я у той пущи живу 30 лѣт; як' же теперь стоит' мир' и свѣт'? Пойду я, изъ тоск пущи дознати судби божкои; и заперши келию свою [пойде] во миръ.

Коли былъ на пути, перешоль его аггель и ре[къ] єму: Мир' ти отче; где ты идешь? Рек' калугерь: изъ пустинѣ во миръ, звѣдовати судбы божей, що есть оу том' свѣтѣ и що ся въ немъ чинїт. Рек єму аггель: Прими мя, отче, оу товариство изъ собою. А пустел'никъ рек': Иди, брате, радъ ємъ товаришови доброму. И пошли оба.

А коли ся стала вечеръ, прїйшли до єдиного села, стали ся просити на ночь до єдиного человѣка, абы ихъ переночовавъ, который им' барзо былъ радъ и прияль вдячне, нагодовалъ и напоилъ; а [оу] того человѣка не было больше дѣти крем' єдино дитя малоє, хлопятко у колысцѣ еще. А коли было въ ночи, человѣкъ и жона уснули: оставши тѣди аггель, удавиль тоту дѣтину. Видячи то черненецъ, убоявъ ся зѣло и мислить собѣ: А то не человѣкъ зо мною ходїт', але злый духъ; оу якого человѣка доброго дѣтину оуморив'? єдно и было! Але не смѣвъ єму нічъ мовити. И коли юж стала человѣкъ и жона плакати по дѣтинѣ горко, а они подяковавши, пошли во путь свой.

На другую нощъ прїйшли до другого села и упросили ся на ночь до человѣка богатого, которого домъ былъ надъ моремъ. И тонъ человѣкъ прияль ихъ вдячне барзо и угостивъ ихъ, давъ имъ вечерю на полумиску срѣбномъ и давъ имъ коморку особную на спочивокъ и посцѣль. А черненецъ не спить, мислить, що ѿще его товаришъ буде чинити — и за себѣ ся боить. Коли было въ ночи, оставши аггель, оузялъ тои полумисокъ, завергъ его оу море и лѣгъ спати; а черненецъ видѣвшіи то, чудовалъ ся: Боже милостивый! Що маю чинити? Не есть то человѣкъ, але то есть дияволъ, зо мною ходитъ и пакость людемъ чинить; больше я з нимъ не хочу ходити; але не смѣвъ єму нічого мовити.

Оставши рано, пошли оу дорогу. Калугерь єму не мовить ничъ. Потомъ прїйшли до третього села и упросили ся так'же на ночь до єдиного богатого человѣка побожного, доброго, который ихъ любовне приявъ оу свой домъ, накормивъ, напоивъ, постеливъ. Пустельникъ и тамъ не спить, мислить, що ся будетъ чинити. Аггель оставилъ, укравъ у того погаръ золотый у человѣка, дорогий, съ котораго то

завше той чолов'къ пивалъ, бо ся в нем барзо кохалъ. А чернецъ то видить, але єму нічъ не смѣть речи и за злoto духа єго маєтъ.

Уставши рано, пойшли не дякуючи (не виразно). Пришли до четвертого села и зыйшли на дворъ барзо богатого чолов'ка. Стали ся просити на ночь, а онъ ихъ пофукав и волоциями звалъ и рекъ: Не буде[те] вы у мене почовати; идѣт собѣ пречь из двора. Аггель єму рекъ: Змилуй ся, пане, переноочуй Бога ради, бо юж позно. А онъ рекъ: Если хотите, идѣте у тот хлѣвъ и тамъ спѣте, єжели хотите, а иньде у мене не будете почовати. И показавъ имъ хлѣвъ, где свинѣ noctуют; они увоишовши у хлѣвъ, почовали тамъ и коли устали порану, поишовши аггель сталь дяковати за нѣчлѣгъ. И винявши из пазухи кубокъ той золотый, далъ єму: Возми, рече, собѣ той погар за того, що еси нас почоваль оу своемъ дворѣ; дякуемъ. И пойшли в дорогу свою.

Туть чернецъ мыслить собѣ: не есть то чолов'къ изо мною ходить, але вижу злый духъ; где намъ добре чинено, онъ тамъ зле починївъ, а тому злому, а немилостивому богачеви, который нас у свинѣ кучи почоваль, кубокъ єму золотый дав. Злй то мой товаришъ; єще потерплю єму мало.

Потомъ придало ся имъ пятого дня ити черезъ єдну рѣку глубокую мостомъ. И коли были посеред рѣки, стрѣтивъ ихъ тамъ единъ чолов'къ оубогїй и поклонївъ ся имъ. Сталь чернецъ пытати дороги; онъ имъ указавъ путь: аггель трутивъ его з мосту в рѣку и утопив. Видѣвши то пустелїкъ, жаловалъ чолов'ка, ижто его невине оутопивъ и маєтъ его за злого духа. И не рече аггелови ничъ, бо такъто єму Богъ не допушавъ ніч мовити, єдно мыслывъ якъ бы его от себе отправити.

Потомъ пришла ночь, села юж не было, обяла ихъ ночь у пущи у лѣсѣ. И знайшли єдину здебку, барзо старую. Стали тамъ почовати. Не спить чернецъ. Уставши теди аггель почаль totу хижу старую переставляти с того мѣсця на другое мѣсце. А чернецъ мыслить, що онъ чинить пустое дѣло.

А коли стала свѣтъ, ouвидѣвши черьнецъ двѣ дороги туть, станет говорити своему товаришови, рекучи: Иди ты своимъ путемъ, а я поиду своимъ. Едно ми жаль, товаришу милый, иж то пять дній як из собою ходиме у товариствѣ, а не знаю, хто ты єст, с которои страны и коего роду. И давномъ тя хотѣвъ звѣдати за тое и теперъ ся роз'ходимъ из собою, а не знаю, якъ Бога молити и поминати за тебе.

Аггель єму рекъ: Отче святый! Я єstem аггель хранитель души и тѣла твоего.

А пустел'нік поклоніл' ся єму ніско до землі и рече: О Господи, не прогнівай ся на мя, иж то я такъ дерзосно из тобою велике бесѣды закладаю, бо ем я розум'в', иж то простый чоловѣкъ изо мною ходитт, яко и я раб' Господень многогрѣшный и длятого так' беспечне почал' ем' из то[бо]ю розъмовляти и юж дале не смѣю тобѣ докучати.

Рече єму аггель: Отче святый! если маєшъ що до бесѣды, можеш' говорити смѣле, не гадай нічого; и сам' Богъ, котырый ест пан' над паны и творця небу и земли и всему створению, а коли єго грѣшный чоловѣкъ о що колвекъ в потребахъ своихъ просить через молитви свои, благає маєстат божїй, то єму Богъ помагает и пилно слухає прозбы єго, не тилко я, бывши слугою божим' не маю тебе выслушати теперь; що маєшъ до бесѣди, можешъ извѣдати, а я тебѣ буду отвѣти [давати].

Чернець єму поклонил ся, рече: О Господи, коли такая ласка твоя ко мнѣ недостойному рабу божему, а то прошу тя покорне, повѣж ми, що то за такая ласка божая, ижъ тоен першои ночи, гдесмеnochovали, у того убогого чоловѣка, который то нас вдячине принялъ в домъ свой и гостиивъ нас пристойне, оу которого та не было болше дѣтей, тилко єдно хлопяцтко у колысцѣ, а ты и тое удавивъ.

Рекъ аггель: та ест причина, отче, ижъ тето хлопя выгодовавши ся, мало бы отца своего забити и у свѣть поити, а потом котогочес часу вернувшi ся до дому своего и не познал бы матере своєя, анѣ мати єго и так' мавбы впастi из материю в грѣхъ, блуд учинїти и такъ бы во великїй грѣхъ упали и три душѣ марне бы погибли¹⁾. И длятого тоту дѣтину мусѣль ємъ оудавити и душу єго до царства небесного оузяти. А тот чоловѣкъ знову ся обернеть до побожности.

Рече чернець: А то, Господи, длятого на другомъ начлезъ у богатого, побожного чоловѣка, который нас ласкаве принялъ у дом' свой, а ты єму полумисокъ срѣбный заверг оу море?

Рек аггель: Ото есть тая причина; оу того чоловѣка много есть срѣбра своего, а тотъ полумисокъ узявъ бывъ оу пождѣ великомъ, не по правдѣ, который то чоловѣкъ проклявъ єго, при которомъ то полумиску мавъ огенъ дом' єго изпалити и виївец' єго обернути; протож' длятого ємъ заверь, абы злое мижи добрымъ не было, абы то при проклятомъ срѣбрѣ и самъ не стал' ся проклятымъ. Горе бо тимъ людемъ, которые беруть великии пожди не по правдѣ, черезъ мѣру.

¹⁾ Натяк на звістну лєгенду про кровосумішника, незвичайно у нас розповсюджену.

Рече пустелнік¹: а то, Господи мій, що єсть за причина, іжъ то на тре[то]мъ ночьлизѣ, где нас так'же чоловѣкъ добрый принялъ чесно, а ты в него дорогий, золотый полумисокъ и кубокъ узявъ, а злому богачеви немилостивому его подаровалъ, который нас оу хлѣвѣ невдачне перенощовалъ. То жаль ся Боже того подарунку тому злому чоловѣку!

Рекъ ему аггель: То єсть та причина: Той побожный чоловѣкъ завше быль тверезый и не запивал¹ ся нїди. А коли ему той кубокъ оуроблено, онъ любячи той кубокъ, завше з него пиваль кождый день от заранку до вечера и моцно ся запивалъ, а нїди тверезый не бывъ анѣ в день, анѣ в ночи; а такъ з великого панства мѣль быль барзо ошалѣти и душу свою мав зле погубити. И длятогом то от него взявъ той погарь и стративъ, а онъ теперь зостанеть побожнымъ, яко и перше. А що ем' давъ тому злому и немилостивому богачеви, та єст причина, бо я ему ту на семь свѣтѣ остатне заплативъ, а в остатный вѣкъ южъ не прымететь собѣ от Бога жадної заплаты на оному свѣтѣ, за свой злый справы, але злый зле починетъ и богацтво его яко прахъ розсиплет¹ [ся], а он поиде на вѣчнє муки; то ему заплата.

Рече чер'нець: А то, Господи, що за причина, іж то єси чоловѣка убогаго утопивъ, а он¹ нам путь казаль?

Рек' ему аггель: а то єст та причина, іж то быль убогий, а не вийшолъ бы поль милѣ, стрѣтив¹ бы чоловѣка другаго и убивъ бы его с тѣсноти¹) своєи; потом¹ бы и самъ на дорозѣ згинулъ; такъ бы душѣ нагле погибло. Але то я длятого его утопивъ, аби то и онъ зостав живъ и сего аби то душа не погибла на муки вѣчнїя. И та єст причина.

И знову калугерь рекъ: О Господи мои, не прогнѣвай ся на мя, що ти ся уприкраю; чому тоту у той пущи здебку старую представлялъ єси на іншое мѣсце?

Рек' ему аггель: Тому єст тоя причина: то била хата чоловѣка богатого; в той хатѣ спрятавъ скарбъ великий, который то скараб отказав¹ синови своему, который то єст барзо побожнимъ. А коли той скараб выйме, то ся учинїт барзо злымъ, скупымъ, немилостивымъ и длятогом тоту хату инде переставивъ, аби онъ не знайшоль тыхъ пѣнязей на пагубу души своеи Волить быти без нїхъ, а нїжли при нїхъ и стратити бы мавъ вичне душу свою Отож ти, отче, повѣламъ причину справы моєя, а ты иди до своей келни и не ходи из пущѣ болїше во миръ и не изпитуй судебъ божихъ. Мир ти, спасай ся о Господѣ.

¹⁾ Бідноти

И то рекши аггель господень яко блискавицею поишоль то него. Тогда калугерь поклонів ся, цѣловаль мѣсце то, где стояв' аггель Господень и поишов' у лѣсь и ему ся здало недалеко. И мало пойшойвши, оувидѣв' келию свою и прославил' Христа Бога и жыл там' потому других' 30 лѣть и престави ся и отиде ко Господу в радосць вѣчную. Тѣложъ его преподобный Макарий знайшов' и погреб' чесно; душа его во обителех' небесныхъ, а имя ему Паладий.

— Того молитвами Христе Боже помилуй нас и спаси души наши всегда и нинѣ и присно и во вѣки вѣкомъ аминь.

Паралелі: Gesta Romanorum, ч. 80 — Vitae patrum, 5, 93. — Jac. de Vitriacos, in Scala celi, 15 — Alb. Patavius, evang. domin. passionis, 93. — Pelbartus, aestiv. 32, H (J. de Vitr.). — Discipulus de temp. 109, K. — Specul. exemplor. 2, 210; Maj. 571. — Wright, 7. — Euxemplos, 161. — Doctrinal de sap. bl. 8. — Le grand, 1779, 2, 1 (5, 211). — Méon, 2, 216. — Bluet d' Arbéres, 1604, 105. — Voltaire Zadig, 20; ed. Benchot, 33. — Hist. littér. de la France, 23, с. 116. — Geiler, arbor. hum. 129 b. — Pauli, 682. — H. Sachs, 3, 1, 236; Schiebel, 2, 254. — Zuschafer, 3, ст. 332. — Gellert. 1, ст. 116. — Grimm, d. myth. XXXV ij. — Parnell, the hermit. b. Swan, 1, 376. — H. More. div. dialogues, 1669, 1, 321, 2. — Howell, lettres, 47. — Pl. Herbert, Conceptions, 1, 1650. — Dunlop — Liebr. 309. — Warton, 1, clvij. — Koran, 18, 64. — 1001 Tag, 27—29. — Hammer, Rosenöl, 1, 162. — Hurwitz, Hebrew tales, 18. — Weil. bibl. legend. d. musulm. — L. Gonzenbach, Sicilianische Märchen. Т. II. Ч. 92: Die Geschichte v. Einsiedler. — Kolberg, Lud, Kujawy. Т. I. Ст. 153—156: О пустельнику і czarcie. — Krakowskie. Т. IV. Ст. 94—99. Клоустон. Народні казки та вигадки, їх вандрівки та переміни. Перев. А. Кримський. Ст. 31—40.

IX.

Слово о пут'нику книги како во Цариградѣ святѣйшии патріярха Терентій выпилъ билъ лютою трутізну из рукъ єди[но]го жида.

Во Константиноградѣ придало ся єдиного часу, собору при царской полатѣ при цари турецком Заври, за патриярхи Терентия. Тамъ быль единъ жидъ злый на имя Схаріонъ, который завше християнъ гонитель бывъ великий на вѣру хрестіянску и намовяль часто царя турецкого, абы християни потурчiti. Але царь не смѣль того чинїти, рекучи: Не могу я яко живо тоє чинїти, бо християне мають своего патріярху.

А жид рек: Повели ми царю, я патріярху отрою лютою отровою перед тобою и будуть християне твои.

Рече єму царь: Єсли би то могло быти. Рече жид: Не бои ся, царю, я ти в том; не поможет имъ ихъ Христос.

А коли былъ соборъ на царскомъ дворѣ, много ся жид спирал ис христианъ и з патриархомъ святым¹⁾ о вѣрѣ и хулившъ на Христа и Богородицу и на вѣру и на івангелие святое. И рече:

Слухай ты, патриархо; чи есть то правда, иж то читаете оу вашомъ євангелию: Се даю вамъ власць наступати на змию и на скоропию и на всю силу вражию. Знову пишеть: Аще что смертно сплють, невредить имъ. Есть ли то правда?

Патриарх єму рекъ: Есосто правда, зловѣрный жидовине, бо то суть самого Христа божого слова.

А жидовинъ рекъ: Чи могъ бись на тоти слова из моихъ рукъ трутізну выпити и живъ быти? Нехай бысмо дознали тоеи правды. Патриарха єму рекъ: Вѣрую Христу Сину Божому и тому слову євангельскому, иж то могу пити.

И на то ся зложили перед царемъ до шестий день. А царь рекъ патриарсъ: А то, патриархо, постановъмъ такое право: єсли ты выпивши трутізну, оумрешь, то христиане мои будуть и монастыри и церкви вашъ и черніцъ. И всѣхъ людей христианъ потурчу а котрие не схотят, я тыхъ повелю губити. А если цѣлъ зостанеш, то будешь от мене великую ласку мати.

И дали собѣ на то руки и запись до шестый день. А коли ся соборъ розыйшов и патриархъ розослаль всюгди листы по всѣхъ христианохъ, абы ся Господу Богу молили и пресвятой Богородици и святому Отцу Ніколаю. И собрали ся вшитки христиане со женами и дѣтьми до святои Софии на дворъ патриаршъ и там неотходячи, молили ся Господу Богу и пресвятой Богородици и святому отцу Ніколаю. Пребили тое вшитки днї и нощи из патриархомъ на молитвѣ. Коли пришов шестый день, станеть патриарха говорити со слезами до всѣхъ людій: О м旣й наймилшіе христиане! Течерь пришовъ день, иж то маю пити от жидовскіхъ рукъ смертельную, ядовитую трутізну. А коли я оумру, то вас вшитки потурчать.

Слышавши то люде, крикнули голоси великими, рекучи: О владико святый! не помози Боже нашимъ ворогомъ, ихтовимъ¹⁾ не приятелемъ! Єсли бы тобѣ смерть мала быти, нехайже и мы с тобою оумремъ и[з] женами, из дѣт'ми, а з вѣри своей християнской не виступимъ. И повелѣвъ патриарху всѣмъ пойти до церкви святого отца Ныколы на стояніє всенощное. И казал каждому готовити ся до причастия; и старымъ, молодымъ и малымъ дѣтемъ, готовуючи ся на смерть. И коли правили завтридиню, на девятои пѣсни сидячи

¹⁾ Скорочене: Исусъ Христовимъ.

патриарха у кристі, здрѣмав ся от праці. И ту ся єму показала пречистая Богородиця, мати Христова, держаще на руках своїхъ дитятко Христа. И даєть патриареъ палицу золотую и рече: Тою палицею побѣдишь враги и ворога своего и моего непрятеля и гонителей сина моего и ллюзінѣрцовъ вѣри христовои. Дерзай, не бой ся пастирю добрый стада христова, а мой вѣрный слуго. Господь с тобою.

А в той чась попъ рек': Матерь божію во пѣснехъ возвеличим'!
И начали спѣвати: Чеснѣшую херувимъ!

А патриарха ся прохватив, а перед нїм стоить архидияконъ с кадилнїцею на томъ мѣсцу, где стояла пресвятая Богородиця. Уставши теди патриарха радостень и весель серцем и душою и благодарив Христа Бога и пресвятую Богородицу матер его.

А коли вийшли из утрени, патриарха ся сам' готовиль до службы и читаль собѣ святыи молитвы. Ту пришов' к нему агель господень и рече к нему: Господь с тобою, отче; дерзай, не бой ся; еще ти прибуде стада Христова, ти бо живь будешь, а твои ворогъ зле погине.

А так у службы святои ушитки священіки и черцѣ и дияконы и всѣ люде со женами и дѣт'ми причастили ся святыхъ таинъ христовыхъ из рук' святого патриархи. И коли вийшли из церкви, учи-
нив патриарха прощеніє со всѣми люд'ми, готовуши ся на смерть.

Слышавши то, крикнули со плачемъ мужѣ и жены, рекучи: о святителю нашъ! ми от тебе не зостаемъ; єщесмо ни йли, нї пили по причастию; идем' с тобою на двор царскій, нехай будем' при твоем боку, а если ти будет смерть, нехайже и ни всѣ тамъ при тобѣ умремъ, абыс не сам поишол на он свѣт'; не отстанемъ ся от тебе сладкаго патріархи своего.

И так' пойшол патриарха со вшитким' соборомъ своимъ и все множество людей, старие, малие и великие и дѣточки несено, которіє перси сали; единодушно оустремили, яко и самому цареви
• •

Паралелі: Douhet, Dictionnaire des legendes du christianisme.

На сїм кінчить ся і се „Слово“ і цїла книга. Чи много ще було дальше карток, не знати. Можна додумуватись однакож, що не много, бо як сказано при описі книги, она перехована досить добре, окладинки на нїй грубі і сильні, тож і не легко її можна було ушкодити. Колиб було інакше, то нам требаб жалувати, що такі цінні річи затрачують ся — може й на завсїгди — на шкоду нашої літератури.